Hymnologiske Meddelelser

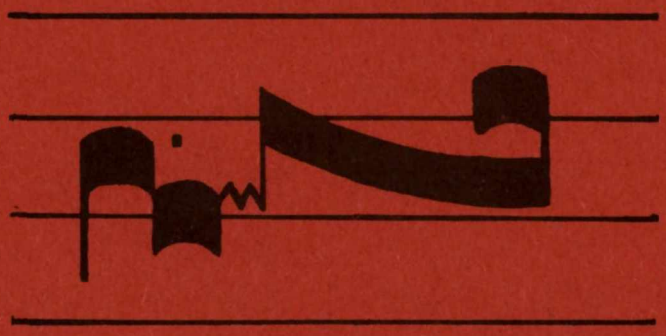

Værkstedsblad om salmer

udgivet af Salmehistorisk Selskab

2.årg. 1973 **nr. 2**

Hymnologiske Meddelelser

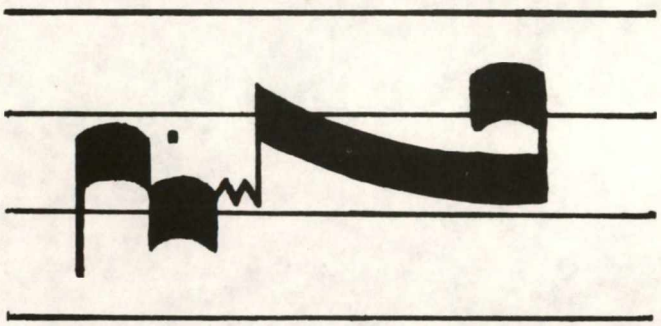

Værkstedsblad om salmer

udgivet af Salmehistorisk Selskab

2.årg. 1973 **nr. 2**

KØBENHAVNS UNIVERSITET
OFFSET AFDELING

H Y M N O L O G I S K E
M E D D E L E L S E R
Værkstedsblad om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab
2.årg. 1973 nr.1

GAMLE SALMER I NYT REGIE. Bearbejdelser af
K.L.Aastrup og H.Vilstrup..... side 49 - 50

NYE SALMER af Gerda Vind, Jens Rosendal (mel: Holger Lissner), Lauritz U. Christiansen (mel: Kaj Tølbøll Lauritsen) ..... side 51 - 53

Jens Lyster, Nyt og gammelt (fortsat s. 92f) ..... side 54

Niels Knud Andersen, "Nun freut euch, lieben Christen gmein" på dansk og svensk ..... side 55 - 77

Jørgen Kristensen, Grundtvig på frisisk ..... side 77 - 80

Harald Vilstrup, "Jeg er en synder stiv og stram" .... side 80 - 81
Supplerende ved red, side 81.

Johannes Grubb, Salmebogen i folkets eje. Hvordan man forsøger at hævde sin Ejendomsret ..... side 82 - 91
Efterskrift ved J.L. side 91 - 92.

Kaj Mogensen, Nye salmer ..... side 93 - 94

Jens Lyster, Bibelcitater i DDS ..... side 94 - 95

ANMELDELSER
af Ludwig Dietz' Salmebog 1536 i facsimile, anm. af Allan Arvastson ..... side 96 - 99

af Sven-Åke Selanders "Den nya sången" (svensk disp), præsenteret ved forf ..... side 99 - 100

Forside: Susanne Fabritius de Tengnagel
Vignet udført af Peter Kannik Christensen.

Gamle salmer i nyt regie

O Jesus, du din pine
for mine synder bød,
har mig med alle dine
gjort fri fra evig død.

Da gav du klart til kende
din Faders kærlighed.
Til den vil jeg mig vende
og altid trøstes ved.

Om selv jeg skulde råde,
da var jeg uden Gud;
af denne gru din nåde
alene drog mig ud.

Hvad her jeg måtte lide,
mit overmod til tugt,
det kan med tak jeg vide,
blev mig til frelse brugt.

Ja, Jesus, ved din pine
jeg ser, det er din lyst
at give alle dine
til hvers behov din trøst.

Hvor kan jeg mig da græmme,
når jeg mig tænker om,
hvor skulde jeg vel glemme,
hvorfor det var, du kom.

At du med korsets pine
dig selv til soning bød,
som var de synder dine,
hvis sold er evig død.

Så har da svar du fået,
min frelser, på din bøn.
Så er jeg hjem da nået
med dig, Guds gode søn.

Dansk beg. af 17.årh.

K.L.Aastrup i Vartovbogen,
1969 s.5of.

DDS nr.618 anderledes:

Når afskedstimen kommer nær,
og jeg min vej skal drage,
min Jesus, lad på denne færd
din bistand mig ledsage.
Så vil jeg da til allersidst
i dine hænder, Herre Krist,
min sjæl og ånd befale.

Jeg véd min synds mangfoldighed,
som sand ved havets strande,
vil trænge min samvittighed,
dog ikke overmande;
thi jeg vil tænke på din død,
min Jesus, af hver vunde rød
min sjæl skal lindring have.

Dit legems lem du kalder mig.
Det skal min sjæl husvale,
at jeg er uadskilt fra dig
selv i den dybe dvale.
I selve døden er vi ét,
ved din død er for mig beredt
nyt liv ved dig at arve.

Den grav, hvoraf du genopstod,
ej holder mig i fængsel,
din himmelfart er trøst imod
al dødsens angst og trængsel:
Til himmels du mig kalde vil,
dit liv og fred mig høre til.
Jeg går herfra med glæde.

Nicolaus Hermann 1562.
Harald Vilstrup, Dansk
Kirketidende 1973, s.162.

Nye salmer

2. Søndag efter Hellig tre Konger.

Vidunderlige dag, da Jesus kom,
da himmelmuldet blandedes med jord,
de gamle tider gled som skygger bort
fortrængt af kærlighedens nye magt!
  Hvor Kristus kommer,
  skimter vi hans herlighed.
  Se, han gør alting nyt!

Vidunderlige dag, da vi blev døbt,
hvor ordet blandedes med badevand
og blev til brus af hav - et væld af kraft,
der skyllede det døde bort til liv.
  Hvor Kristus kommer,
  skimter vi hans herlighed.
  Se, han gør alting nyt!

Vidunderlige dag, når vi til fest
oplever hans forvandling: Vand til vin.
Han åbner vore puppers trange rum
og gør den ringeste til hædersgæst.
  Hvor Kristus kommer,
  skimter vi hans herlighed.
  Se, han gør alting nyt!

Vidunderlige dag, da vi gik ud
fra kirkerummet - gammelt og forslidt,
forstenede gudsord i sang og bøn
blev kaldt til live ved besøg af ham.
  Hvor Kristus kommer,
  skimter vi hans herlighed.
  Se, han gør alting nyt!

Vidunderlige dag, da frelsen kom
og gæstede vort hjem og arbejdsplads,
da han, som gjorde sig til eet med os,
fik vendt vor vinternat til dages lys.
  Hvor Kristus kommer,
  skimter vi hans herlighed.
  Se, han gør alting nyt!

Gerda Vind, 1973.

Mine brødre, sir Kristus

Holger Lissner 1972.

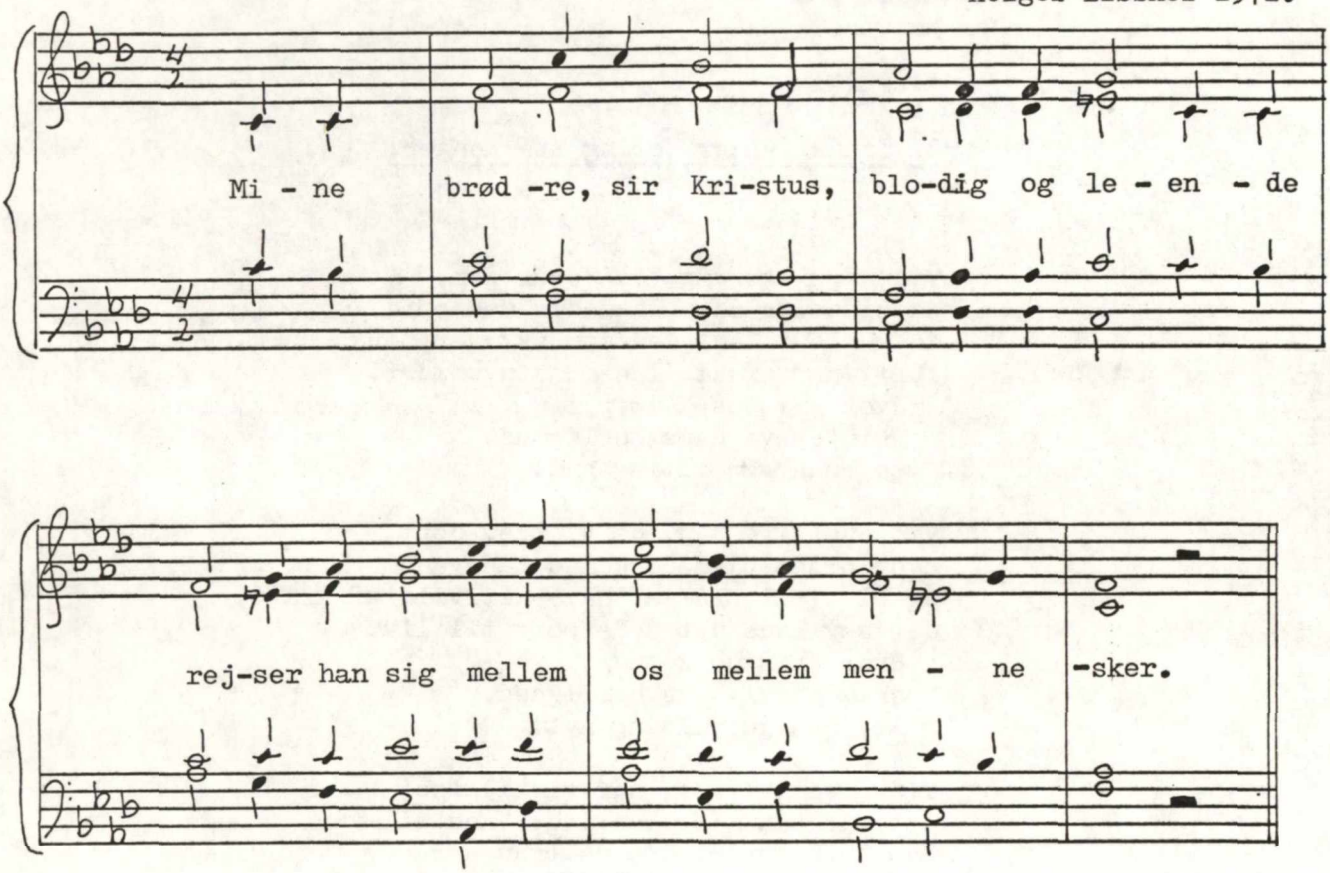

1.
Mine brødre, sir Kristus
blodig og leende rejser han sig
mellem os
mellem mennesker.

2.
Jeg er livet, sir Kristus
bor som et levende vinget kræ
i dit sind
i dit hjertehus.

3.
Du fortrykte, sir Kristus
Nu har du lov at le ad din død
syng kun højt
mellem gravene.

4.
Jeg har åbnet, sir Kristus
grænseløsheden har fundet din dør
gå kun ud
af dit borgerhus.

5.
Mine brødre, sir Kristus
blodig og leende rejser han sig
mellem os
mellem mennesker.

Jens Rosendal.

Morgen!

Koralagtigt. Kaj Tølbøll Lauritsen

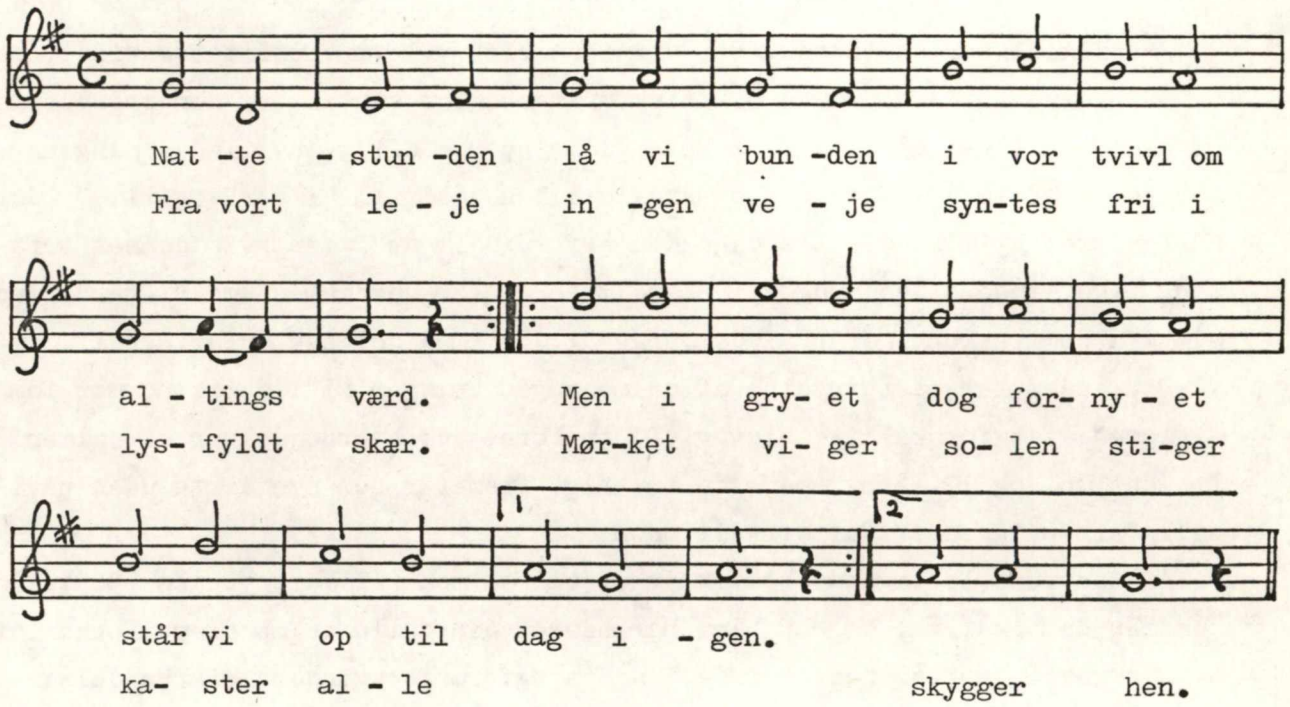

1.
Nattestunden
lå vi bunden
i vor tvivl om altings værd.
Fra vort leje
ingen veje
syntes fri i lysfyldt skær.
Men i gryet
dog fornyet
står vi op til dag igen.
Mørket viger,
solen stiger,
kaster alle skygger hen.

2.
Lys vil komme,
nat er omme,
blad og blomst er sprunget ud.
Livet atter
død erstatter,
i hvad der er skabt af Gud.
Ingen sinde
skal vi finde
nogen trofasthed så stor.
På hver måde
er Guds nåde
ny hver morgen over jord.

3.
Vel vi kender,
soldag ender,
sommerhav skal fryse til.
Må vi bære,
langsomt lære,
vi skal prøves, som Gud vil!
Vi var svage
alle dage
uden nådens støttestav,
så vi beder,
Gud os leder
gennem alle livets krav.

4.
Om på vinger
alting svinger
sig imellem fryd og kval,
livets under
Gud begrunder.
Han har skabt os bjerg og dal.
Evig glæde
er til stede.
Os blev også dele rakt.
Lad os vise,
vi må prise
Gud for livet han har vakt!

Lauritz U. Christiansen.

Nyt og gammelt

ved Jens Lyster.

Et salmehistorisk tidsskrift, der ikke blot vil være raritetskabinet, men nok så gerne fungere som en praktisk mulighed for samtale om den kristne menighedssang i går og i dag, må hele tiden spørge efter, hvorledes sangens fornyelse er mulig. Spørgsmålet skal stilles både til "i går" og til "i dag". Måske lærer vi mest af at spørge den erfarne "i går", men hvis dennes erfaring ikke længere kan bruges i en helt forandret verden, så må "i går" finde sig i at blive korrigeret af den unge "i dag" med det nye erfaringssæt.

Som eksempler på fornyelse af salmesangen bringer vi i dette nummer fem digteres vidt forskellige bidrag. De to første er bearbejdelser af salmer fra det 16. og 17. årh., mens de tre flg. fremstår som nye digte uden påviselig afhængighed af salmetraditionen.

Af Aastrups ledsagende bemærkninger til salmen (i Vartovbogen 1969,s.50) får man det indtryk, at han blot har hentet den gamle salme frem, forkortet og omskrevet den, så den oprindelige dialogform forsvinder. Bearbejdelsen skulle altså være blot formel. Imidlertid drejer det sig om en også indholdsmæssig forandring.

De fire første vers har tydeligt nok deres forlæg i den gamle salme (den kendes tidligst trykt i Salomon Sartors Aandelige Psalmer og Jørgen Holstes Vdkaarne Psalmer, begge fra 1642, men det er sikkert forekomsten i Kingos salmebog, som Aastrup udnytter), men derpå digter Aastrup ganske selvstændigt videre, for så vidt som han moddigter sit forlæg. Djævelens elendige pine bliver til Jesu pine (v.5), synderens komme til Jesus bliver til Jesu komme (v.6). Vers 7, der så stærkt betoner korset og soningsdøden, er Aastrups egen understregning af Kristi pine i forlæggets 1. vers. Endelig er vers 8 en moddigtning af forlæggets sidste vers med synderens bekendelse af, at hans bøn til Jesus er blevet hørt. Aastrups salme kender ikke til nogen menneskelig bøn. Den er en bekendelsessalme. Den eneste bøn, Aastrup vil vide af, er frelserens bøn til synderen, og derved bliver egentlig hele Aastrups salme en moddigtning.

Helt anderledes ligger det med Vilstrups bearbejdelse af Hermanns trøstesalme. Her er princippet den mest præcise gengivelse af forlæggets intentioner, det være sig formelle som indholdsmæssige. Det ses af de overvejelser, hvormed Vilstrup i Dansk Kirketidende s.160-62 ledsager sin gendigtning. Han kritiserer billedsproget i den autoriserede oversættelse. Samvittighedens pile, der i vers 2 har gennemboret mit hjerte, er en dårlig erstatning for,

fortsættes s.92

"Nun freut euch, lieben Christen gmein"

på dansk og svensk

af professor, dr.theol. Niels Knud Andersen, København.

Denne salme er som bekendt en af de ældste og mest udbredte Luthersalmer. Det antages, at den er trykt allerede 1523, sammen med Speratus'"Es ist das Heil uns kommen her". Fra 1524 er den optaget i salmebøgerne. I 1525 finder vi den i plattysk oversættelse i Rostockreformatoren J. Slüters nedertyske salmebog, og snart når den også til Danmark.

Der kendes to danske oversættelser. Den første (A) findes i Malmøsalmebogen 1529 (vedr. 1529-udgaven og Dietz' salmetillæg 1536 henvises til den nye facsimileudgave Ludwig Dietz' Salmebog 1536 (1972)). Salmen er her sat som aftensangssalme i den tidesangsordning, der indleder Malmøsalmebogen, og har derfor antagelig allerede været trykt i det nu tabte salmehefte fra 1528. Oversætteren er vel Claus Mortensen. Hans Thomissen siger jo i forordet til sin salmebog 1569, at Claus Mortensen i 1528 oversatte nogle tyske salmer på vort danske mål og lod ved prenten i Malmø udgå den første danske salmebog.

Den anden oversættelse (B) finder vi i Christiern Pedersens forøgede og sprogligt reviderede udgave af Malmøsalmebogen 1533 (Malmø-Salmebogen 1533. Facsimileudgave med efterskrift af Anders Malling, 1967), samt i Dietz' salmetillæg 1536. Da Dietz' salmer er uafhængige af Christiern Pedersens sproglige ændringer, har Dietz den ældste version af B. I dette tilfælde er Christiern Pedersens korrektioner dog praktisk talt begrænsede til salmens udførlige overskrift. Desuden har hans udgave den fordel, at den medtager salmens marginalskriftsteder. B's oversætter kendes ikke; måske kan vi komme på sporet af ham.

Både A og B optages i udgaverne af "Hans Tausens Salmebog" (En ny Psalmebog 1553. Facsimileudgave med efterskrift af P. Gamrath, 1944), men af A, der jo har to oversættelser af 1.vers, jfr. optrykket nedenfor, optages kun "anden begyndelse". Salmen begynder altså med Gud Fader, Søn og den Helligånd, og verset Nu fryder Eder udelades. Således også Niels Jespersens Graduale 1573, Kingos Salmebog 1699 og Pontoppidans 174o. Hans Thomissen 1569 optog ikke B -han udelader jo paralleloversættelser- der hermed gled ud af den danske salmetradition. A optager han efter Malmøsalmebøgernes redaktion, altså med de to begyn-

delsesvers. Desuden tilføjes et afsluttende doxologivers. Det er dog ikke af dansk oprindelse, men sidste vers i den svenske oversættelse, direkte oversat. Da dette ikke er nævnt i den tidligere forskning, skal de to vers her citeres (Olavus Petris Skrifter II, 549. Thomissens salmebog (facsimileudg. ved Erik Dal, 1968) bl. 54 r):

Tes wari prijs j ewigheet,	Thi ville wi prise i euighed,
och loff förutan enda,	Oc loffue foruden all ende,
fadrens stora barmhertigheet,	Gud Faders store barmhiertighed,
som oss then nådhen sende	Som oss den naade sende,
och niderslogh j Christi dödh,	Oc nederslog i Christi død,
heluetit synd och dödzens nödh,	Helffuede Synd oc dødens nød,
hoo kan mich nw förderffua?	Huo kand oss nu fordærffue.

Salmen har nu 15 vers. Mærkeligt nok nævner Thomissen ikke Luther som forfatter ved denne salme. Måske synes han den nu var blevet så broget, at han ikke vil gøre Luther ansvarlig for den. Thomissens forsøg på at optage også første begyndelsesvers slog som nævnt ikke igennem, men med de resterende 14 vers gik salmen videre til Kingo og Pontoppidan. I rationalismens tid forsvandt den fra de officielle salmebøger, men i alle udgaver af Kingos Salmebog helt op til dette årh. finder vi Claus Mortensens gamle oversættelse med de mange vers.

I det 19.årh. -jfr. Mallings Salmehistorie- blev der gjort flere forsøg på at oversætte salmen på ny, bl.a. af Grundtvig og F. L. Mynster. Det blev dog ikke nogen af disse nye oversættelser der sejrede, da salmen atter optoges i salmebøgerne, men derimod den gamle oversættelse i C. J. Brandts (?) reviderede og forkortede udgave. Og det er den vi har i vor salmebog idag, dog er v.1 nu helt Grundtvigs (der også har skelet til den gamle oversættelse), og v.5 er taget fra Mynsters salme.

Forskningen har især beskæftiget sig med forholdet mellem A og B. At de er indbyrdes afhængige er tydeligt. B v. 2,4,5,6,8,9 og 10 er identisk eller næsten identisk med A, men A har i flere tilfælde dobbeltvers med ialt 14 vers, medens B har 10 ligesom Luther. Severinsen (Dansk Salmedigtning i Reformationstiden, Kirkehist. Saml. 5.r. 2,37 flg.) antog, at Claus Mortensen da han redigerede salmen til trykning, havde hele tre oversættelser at vælge imellem. Han har ikke rigtig kunnet bestemme sig for nogen af dem, men sammenkæder et udvalg af alle tre, og dette forklarer, at enkelte af versene i hans salme forekommer i to forskellige oversættelser. Severinsen mener, omend med en vis usikkerhed, at kunne fordele versene på de tre oversættelser. Cl. M. har altså bearbejdet og sammenarbejdet sine forlæg; sandsynligvis er han ikke selv forfatter til nogen af dem.

Severinsens opfattelse, som han også anvender ved andre paralleloversættelser og som vel ikke er uafhængig af tidens kildesondringshypoteser, forudsætter at B er en oprindelig, ikke en senere sammenstykket eller bearbejdet oversættelse. Men vi kender jo først B fra 1533. Vi ved ikke om den har foreligget for Cl. M., da han redigerede A.

Niels Møller (Salmesprog og Salmetyper II, 112f.) finder det under henvisning til Severinsen sandsynligt,at der på et tidligt tidspunkt har eksisteret mindst tre forskellige oversættelser, et vidnesbyrd om salmens yndest og betydning. Men Severinsens udredning af forholdet mellem de to bevarede oversættelser er "lovlig let og ensidigt". Spørgsmålet er, om B er en oprindelig og helstøbt, eller en senere sammenstykket oversættelse. Møller peger på, at der ingen forbindelse er mellem v. 7 og v. 8. Den uformidlede overgang fra indirekte til direkte tale må være fremkommet ved en sammensmeltning af to forskellige oversættelser. Møller spørger endvidere, om der er tale om en sammenstykning også indenfor de enkelte strofer, således at nogle linier er hentet fra én oversættelse, andre fra en anden. Eller er de fælles strofer indbyrdes afhængige i den forstand, at der er tale om en bearbejdelse. Ved nogle eksempler vises, at det sidste er tilfældet. Men hvilken af de to oversættelser er da den primære? Nogle steder synes A at være primær i forhold til B, andre steder synes det modsatte at være tilfældet. Møller kommer da til det resultat, at ingen af de to bevarede oversættelser kan anses for at være originalen til den anden. Begge må være bearbejdelser af en fælles grundtekst -eller muligvis to som dog har været ret ens, bortset fra de ikke-fælles strofer.

Niels Møller har arbejdet langt grundigere med teksterne end Severinsen og Nutzhorn (Den danske Menigheds Salmesang i Reformationstiden I, 81 flg.). Han har ret i, at B er en bearbejdet, ikke en oprindelig oversættelse. Men de sproglige eksempler der skal vise, at ingen af de to tekster kan være forlæg for den anden, hvorfor begge må gå tilbage til en fælles grundtekst, er ikke overbevisende. De anføres da også med en vis forsigtighed. Desuden har Møller ikke taget hensyn til, at dobbeltversene i A ikke behøver at stamme fra forskellige oversættelser. Vi har flere eksempler på, at de danske oversættere føjer et vers til originalen. Da vi først kender B fra 1533 -med melodihenvisning til Nu fryder Eder- må det være metodisk rigtigt først at undersøge, om den kan være en revideret form af A, der er fra 1528 (1529). I så fald undgår vi også at operere med tabte og ukendte oversættelser.

Widding (Dansk Messe, Tide- og Psalmesang 1528-73 II, 38f.) mener at B er benyttet og bearbejdet af Claus Mortensen, som snart har fundet et udtryk der kom originalen nærmere, snart har fjernet sig fra denne og digtet på egen hånd. Severinsen har måske ret i, at Cl. M. også her indarbejder vers fra en ældre oversættelse. "Dog må det erindres, at Cl. M. ofte selv tildigtede vers."

Malling (Dansk Salmehistorie III, 437flg.) følger Severinsen. B lægges til grund og optrykkes in extenso, suppleret med A's ændringer og tilføjede vers. Til sidst refereres kort Niels Møller der måske har ret i, at B ikke er en oprindelig, men en bearbejdet oversættelse.

I det flg. vil vi med udgangspunkt i Luthers tekst (L) gennemgå A og B vers for vers, og tillige inddrage salmen som vi har den i vor salmebog idag (Den danske Salmebog (D) nr. 435). A's dobbeltvers benævnes a og b. Versnummerering og inddelingen i verslinier er naturligvis ikke oprindelig. A findes som nævnt i Malmøsalmebogen 1529, bl.7flg.. B citeres efter 1536-tillægget, bl. e 1flg., og L efter Weimarudgaven bd.35, 422flg..

1.

Nu frewt euch lieben Christen gmeyn
und last uns frolich springen,
Das wyr getrost und all ynn eyn
Mit lust und liebe singen,
Was Gott an uns gewendet hat
Und seyne susse wunder that,
Gar thewr hatt ers erworben.

Aa

Til afftensang.

Nw frygder eder, med twende
begyndelse. Then første.

Nw frygder eder alle Christne mend,
oc lader oss frÿlig springe,
att wÿ ere trøstit alle paa een
med løst saa wille wÿ siunge.
Hwad Gud mod oss haffuer beteed,
aff sÿn store barmhiertighed,
forløøst haffuer han oss dyre.

b

Then anden begyndelse med
samme noder.

GVd fader oc Søn oc then Helliaand,
hannwm bør oss prÿse oc ære,
han giør miskund ÿ alle land,
som wÿ maa daglige høre.
Han haffuer bewÿst stor kierlighed,
mod menniskens køn saa mangeleed,
som wÿ wille faa att høre.

B

Een Christelige wiise om menniskens wselhed oc fordømmelse, ther hun ikommen er for Adams wlydelse skyldt. Item aff hennes oprettelse oc salighed, ther hun faar for Christi fortiæneste skyldt.Thi skal hun priise hannom, bliffue hart widt hans ord, oc tage seg ware for menniskens lærdom som er forgenlig. Men Guds ord bliffuer ewindelig. Oc gaar mett the noder som
Nu fryder eder alle Christene sÿungis mett.

VEr glad oc fro all Christenhed,
och lader oss alle qwede.
Aff Jesu Christ saa inderlig,
thi han er all wor glæde.
Aff hiertens grundt wÿ prise hannom alle,
handt haffuer oss løøst aff Adams fald.
Sit liiff lod hand thet koste.

Der er blandt forskerne enighed om, at denne salme, der sammen med "Ein feste Burg" betegner højdepunktet i Luthers digtning, er udtryk for hans per-

sonlige udvikling. Den skildrer i poetisk form Luthers anfægtelse i klostret og reformatoriske gennembrud. Man har undret sig over, at Luther i dette tilfælde åbenbart ikke har haft noget forlæg, og navnlig har man undret sig over den bratte overgang mellem vi-formen i første strofe og den personlige bekendelse i v.2 flg.. Spitta mente endog at kunne rekonstruere det oprindelige første vers i jeg-form. Det skulle så senere være blevet ændret, da salmen skulle bruges som menighedssalme. Den lange diskussion om disse problemer kan nu lægges på hylden, efter at man er blevet opmærksom på en middelalderlig sang på tre vers, der uden tvivl har været Luthers inspirationskilde. Digtet findes i Anna af Kölns sangbog fra ca.1500. Da det ikke omtales i Mallings og Dahns salmehåndbøger skal det citeres her (Handbuch z. Evang. Kirchengesangbuch. Sonderband (1958) s.584f.).

1.
Ervreuwe dich, lieffind krysten gemeyn,
ind (und) laist ons froelich syngen;
ich en han geyn troist dan Got alleyn,
ind laist ons froelich syngen.
Du bys myn, ind ich byn dyn,
ind wa du bys, da sal ich syn;
der duwel en mach ons neit scheyden.

2.
Der duwel, der mych omlegen hait (hat)
dar om byn ich gevallen.
Myn sonden de quelen mych nacht ind dach,
dar in byn ich geboren.
Du bys myn, ind ich byn dyn,
ind da du bys, da sal ich syn;
der duwel en mach ons neit scheyden.

3.
Der duwel, der mych om vangen hait,
der om byn ich geboren.
Myn sonden quelen mych nacht ind dach,
dar om byn ich geboren.
Du bys des waren levenafftigen son.
Du sytzt zo dem alre hoichsten troyn
zo vois (Fuss) schemel des heren voissen.

Her finder vi i v.1-2 samme bratte overgang fra flertal til ental, hvilket åbenbart ikke har bekymret Luther. Salmens v.2 er ligeledes afhængig af den middelalderlige sang, men især synes det at være omkvædets Jeg er din og du er min, der har inspireret Luther. Han anvender det i v. 7, der er salmens "midte".

A giver først en nogenlunde ordret oversættelse af L. Dog mærker vi allerede her A's tendens til ikke blot at oversætte, men også tolke teksten. I lin.3 bliver "all ynn eyn", der betyder "alle zusammen", til "alle paa een". Widding mener, at Cl. M. her har misforstået L -Thomissen retter til "alle hwer oc en"- det er muligt, men det er også tænkeligt, at ændringen er bevidst. I alle tilfælde siger Cl. M. altså straks i salmens begyndelse, at grunden til vor glæde er den, at vi har sat vor lid til én, nemlig Kristus alene. Det svarer til tankegangen i det tilføjede v.7b, hvor Kristus siger: Jeg er den ene (eneste), der hjælpe kan, jfr. nedenfor. "Trøste paa" betyder her stole på, sætte sin lid til (Kalkar IV, 476f. ODS 24, 960f.). I lin.5-7 har vi det første eksempel på, at A's oversættelse ikke gengiver salmens poetiske udtryk, men udlægger dem. L afslører ikke, hvad Guds

"susse wunder that" er, kun at det er dyrekøbt. Cl. M. siger lige ud, at Gud i sin barmhjertighed har forløst os.

I b digter Cl. M. videre på egen hånd. Verset er en lovprisning til den treenige Gud, der øver miskundhed i alle lande, som vi daglig hører. Skal udtrykket forstås konkret, må det vel være reformationsbevægelsens fremgang, der hentydes til. A går her ud over L, hvor Guds underværk er tænkt rent religiøst, Guds frelse. Også i versets slutning går A videre end forlægget. Vel bruger dette i det indledende v.l flertal, "uns", men selve digtet handler om digterens, den enkeltes anfægtelse og frelse. Dets styrke er netop den stramme disposition: Gud ynkes over "min" elendighed og sender sin søn for at frelse "mig". Til "uns" svarer i b "menniskens køn", genus hominum, hele menneskeslægten, og ordene "som vi vil få at høre" viser, at salmens "jeg" i de flg. vers skal forstås på denne baggrund. Luthers personlige digt er i den danske oversættelse på vej til at blive et læredigt, der ikke handler om "min", men om "menneskets" fortabelse og frelse. B går videre ad denne vej.

Men hvad er meningen med de "tvende begyndelser"? De fleste antager, at a og b stammer fra to forskellige oversættelser. Dog siger Widding om b, at salmernes tildigtede gloriavers her undtagelsesvis er stillet i spidsen. Efter mit skøn bør det overvejes, om ikke begge vers kan stamme fra samme hånd. Måske er dette også Thomissens mening når han siger, at "denne salme er digtet med tvende begyndelser". Der kan da også peges på en vis forbindelse mellem a og b, en videreførelse af tankegangen. I a prises Guds barmhjertighed, men også Kristus nævnes, omend ikke ved navn. I b rettes lovsangen til den treenige Gud. Dette er for så vidt naturligt, da også Helligånden omtales i sangen. Medens a synger om, hvad Gud i sin store barmhjertighed -dette udtryk stammer ikke fra L- har vist ("beteed") "oss", siger b at han har bevist stor kærlighed mod hele menneskeslægten. Som det vil fremgå af det flg. er efter mit skøn både a og b i salmens øvrige dobbeltvers af Cl. M.; i a følger han nogenlunde L, i b digter han videre på egen hånd. På denne baggrund er det nærliggende at opfatte de to vers her på samme måde. Forskellen er blot den, at man i dette tilfælde ikke skal synge begge vers, men vælge en af de to begyndelser. Vers b giver nemlig salmen et særligt præg; den er blevet en lovsang til den treenige Gud. At den tidligt er blevet opfattet som treenighedssalme og at a ikke er blevet indsunget, viser den følgende udvikling. I 1553-salmebogen, hvis førsteudgave efter mit skøn kan dateres til ca. 1536, findes salmen under afsnittet "Til hellig Trefoldighedz Søndag", med overskriften "En anden Lofsang aff de hellige Trefoldighed" (bl.42v). Denne placering og opfattelse af salmen virker overraskende og kendes ikke fra tyske salmebøger. Pudsigt nok har B i 1553 stadig melodihenvisning til "Nu frøyder eder alle Christne" (bl.88r). Dette vers findes ikke i bogen, salmen begynder med b, og det samme gælder som nævnt de følgende salmebøger bortset fra Thomis-

sens. Det lykkedes altså ikke Thomissen at få "Nu fryder eder alle Christne Mend" (bl.51v) indsunget, den foregående tradition har været for stærk. I Dansk Salmeregistrant (Institut for Kirkehistorie) kan vi følge, hvorledes privatudgaverne mellem 1569 og 1699 svinger mellem de to traditioner. Også duodezudgaverne af Thomissen har kun den alternative begyndelse Gud Fader og Søn og den Hellig Ånd (Dal s.54). De små udgaver har, som påvist af Dal, deres egen selvstændige historie, f.eks. m.h.t. afgang og tilgang af salmer, medens den officielle kirkesalmebog forbliver uændret. Endelig må nævnes salmens overskrift og placering. Thomissen 1569 anbringer den under rubrikken "Om Christi Person oc Embede", med overskriften "En Tacksigelse for Guds høymectige Velgierninger, som hand oss beuist haffuer i sin Søn Jesu Christo". Den overskrift er overtaget fra den tyske salmebog, der fra Klug 1543 og Bapst 1545 har: Ein Danklied für die höchsten Wohltaten, so uns Gott in Christo erzeigt hat.(Klug 1529 (1531): Ein Lied von dem ganzen christlichen Leben. Klug 1535: Ein fein geistlich Lied, wie der Sünder zur Gnade kommt). I Duodezudgaverne af Thomissen findes salmen stadig under rubrikken "Om den hellige Trefaaldighed". Overskriften lyder her: "En Tacksigelse til den hellige Trefaaldighed for Guds høymectige Velgierninger, som hand oss bevist haffuer i sin Søn JESV CHRISTO" (1593). -Det er værd at bemærke, at de danske reformatorer altså har ændret salmen til en lovprisning af den treenige Gud.

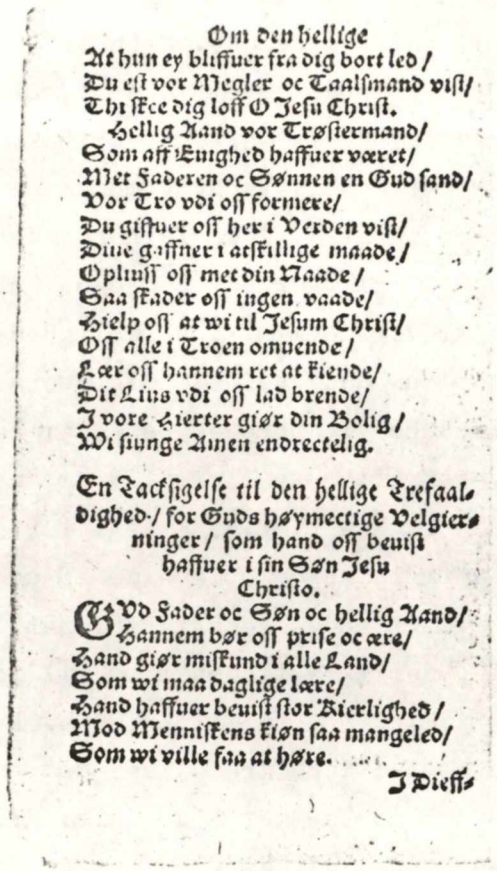
Om den hellige
At hun ey bliffuer fra dig bort led /
Du eſt vor Megler oc Taalſmand viſt /
Thi ſkee dig loff O Jeſu Chriſt.
Hellig Aand vor Trøſtermand /
Som aff Enighed haffuer været /
Met Faderen oc Sønnen en Gud ſand /
Vor Tro vdi oſſ formere /
Du giffuer oſſ her i Verden viſt /
Dine gaffner i atſkillige maade /
Oplyſſ oſſ met din Naade /
Saa ſkader oſſ ingen vaade /
Hielp oſſ at wi til Jeſum Chriſt /
Oſſ alle i Troen omuende /
Lær oſſ hannem ret at kiende /
Dit Liws vdi oſſ lad brende /
I vore Hierter giør din Bolig /
Wi ſiunge Amen endrectelig.

En Tacksigelſe til den hellige Trefaaldighed / for Guds høymectige Velgierninger / ſom hand oſſ beuiſt haffuer i ſin Søn Jeſu Chriſto.

GVd Fader oc Søn oc hellig Aand /
Hannem bør oſſ priſe oc ære /
Hand giør miſkund i alle Land /
Som wi maa daglige lære /
Hand haffuer beuiſt ſtor Kierlighed /
Mod Menniſkens Kiøn ſaa mangeled /
Som wi ville faa at høre.

I Dieſſ-

Allerede duodeztraditionen vendte tilbage til traditionen før Thomissen. Billedet viser salmens overskrift i en udgave fra 1608 (eksemplar Kgl.Bibl.)

Inden vi forlader A må endnu nævnes, at "høre" i b lin.4 må være en tryk-fejl. Christiern Pedersen 1533 (bl.6r) og de følgende salmebøger har "lære". Ændringen skyldes næppe Christiern Pedersen, hvis rettelser plejer at gå ud over rimet, medens "lære" giver det bedste og formentlig det oprindelige rim,

jfr. også at "høre" kommer igen i sidste linie. Verset er desuden indført i Paulus Helies optegnelsesbog (Skrifter VI, 158, endog med noder hvad melodihistorikerne synes at have overset), ligeledes med formen "lære". Antagelig stammer "høre" fra Dietz' eftertryk 1529.

B har flere selvstændige momenter i forhold til L og synes ved første øjekast uafhængig af A. I de følgende vers er afhængigheden af A tydeligere. Et gennemgående træk gør sig dog også gældende her. B undgår dobbeltvers og har samme antal vers som L. I virkeligheden er B v.1 også afhængig af A; der er ikke tale om en anden selvstændig oversættelse. B arbejder videre med A's tekst, og den tendens vi sporede hos A, er her konsekvent gennemført. B's salme er -jfr. overskriften- et læredigt om "menneskets" fordømmelse p.gr.a. syndefaldet og om dets frelse p.gr.a. Kristi fortjeneste, medens L handler om digterens personlige anfægtelse og oplevelse af egen synd og skyld.

B lin.1 er anderledes formuleret, men dog ikke uafhængig af Aa; herfra stammer "all", der ikke findes i L. Til forskel fra L omtaler Aa ikke blot Gud, men hentyder i lin. 3 også til Kristus. B lin. 3 nævner direkte Jesu Kristi navn, det eneste sted i de tre salmer det forekommer, ellers siges blot "sønnen" eller "han". B fortsætter A's linie. Kristus træder tydeligere frem. I B er det udelukkende Kristus, der lovsynges, verset handler kun om ham. Gud omtales ikke. A afslørede, at Guds underværk er forløsningen. B udlægger også underet, men det er nu Kristus, der har forløst os, lin.6, og der tilføjes: af Adams fald. Adam nævnes kun her. Det er menneskets syndige natur som følge af syndefaldet der tænkes på, jfr. A v.2 om arvesynden. Både A og L betoner, at det har kostet Gud dyrt. B lin.7 nævner tillige prisen, "sit liiff"; det er nu Kristus der betaler.

Men B har også en række udtryk og vendinger, både i dette og de følgende vers, som hverken stammer fra A eller L, og som derfor siger noget om B's forf.. Medens Cl. M. hopper og springer af glæde og synger med lyst, opfordrer B til at kvæde "inderligt" og "af hjertens grund" om Kristus, som er al vor glæde. B "springer" ikke. En interessant parallel er her Alleluja det bør os altid sjunge, i den gruppe salmer i Malmøsalmebogen, der tillægges Arvid Pedersen (bl.3o-47). Agricolas "Aus hitziger gir unsers hertzens springen" (Wackernagel III,51) oversættes "Herren loffue oc prÿse aff hiertens grunde" (bl.37v, v.1). Også her forbigås det karakteriserende "springen". B har tilsyneladende en "inderligere"tone end Cl. M. Ordet forekommer også i Jesus Christ dig takke vi -en af Arvid Pedersens egne salmer- Kristus ville for os plages, "thÿ tw hadde oss inderlig kiær" (bl.38r) og i Speratusoversættelsen Guds Søn er kommen af Himmelen ned, "thÿ han oss inderlig elste"(bl.31v). B har en særlig forkærlighed for hjertet. Her i v.1 synger han inderligt af hjertens grund, i v.3 taler han om Gud, der ransager hjertet og i v.1o retter han et udtryk i A til "aff

hierte oc hw". Tre gange indfører B hjertet, der hverken forekommer i A eller L. Udtrykket "af hjertens grund" forekommer hyppigt i Arvid Pedersens salmegruppe, også når det ikke anvendes i forlægget og heller ikke i paralleloversættelser. Som eksempel kan nævnes de to oversættelser af Aus tiefer Not: "Aff diybsens nød rober ieg til teg" (bl.48r) og "Till teg rober ieg aff hiertens grund" (bl.39v). I Guds søn er kommen af Himmelen ned går hjertet igen otte gange, den tyske salme har intet hjerte.

Vi har nu flere gange nævnt Arvid Pedersens navn, og det vil være praktisk straks at afsløre, at efter mit skøn tyder meget på at B skyldes ham. Dette er grunden til, at der flere gange drages sammenligning mellem B og A.P.'s salmer. Vi har allerede set, at B i v.1 tydeligt koncentrerer salmen om Kristus. På samme måde er A.P.'s egen salme Jesus Christ dig takke vi -med omkvædet "Jesu Christ wÿ tacke teg, wÿ loffue teg, wÿ prÿse teg- rettet til Kristus. Også det vers han føjer til Alleneste Gud i Himmerig handler om Kristi gerning. Endelig kan nævnes det sjældne ord "kvæde", der også anvendes i Lover Gud I fromme kristne, en anden af A.P.'s få originale salmer. Niels Møller (I,38) anfører kun disse to eksempler.

I D er v.1 som nævnt af Grundtvig, der foruden L også har benyttet A. Det nye udtryk i lin.2, at springe "højt" af glæde, er en markant formulering der huskes. Men Grundtvigs "højdespring" passer ikke helt i billedet. Luther tænker vel på børn, der hopper og springer og danser af glæde. I lin.6 indføres ligeledes et nyt synspunkt. At Gud er lige så god som han er "stærk" bringer Guds almagt i erindring, hvilket ikke passer så godt med lin.7, at Guds underværk er dyrekøbt.

2.

Dem teuffel ich gefangen lag,
Im tod war ich verloren,
Meyn sund mich quelet nacht und tag,
Darynn ich war geporen.
Ich fiel auch ymer tieffer dreyn,
Es war keyn gutts am leben meyn,
Die sund hat mich besessen

A	B
I dieffuelsens wold ieg fangen laa,	I diæffuelsens woldt ieg fangen laa,
ieg wor fordømt til døde,	ieg wor fordømpt til døde.
mÿn synd meg qwalde bode natt oc dag,	Mÿn synd meg qualde nath och dag,
ieg hadde stor angist oc møde.	ieg hadde stoor angest och møde.
Oc alle tÿd sanck ieg diybere nid,	Oc altÿdt sanck ieg dybere nedt,
ther wor ey raad ey salighed,	ieg wiste ey raadt ey salighed.
ieg wor ÿ synden vndfangen.	Saa hadde meg synden offerwundit.

Vers 2-3 er Luthers intense oplevelse af anfægtelsen under synd, død og djævel. Der er intet godt, kun synd i hans liv. Viljen hader endog Guds dom. Angsten driver ham til fortvivlelse; der er kun død og helvede. Cl. M.'s gengivelse af disse vers er typisk for ham. I v.2 følger han i begyndelsen forlægget, men flytter så "Darynn ich war geporen" ned til sidste linie, hvilket giver en helt anden mening. Luther siger, at han var født i synd, sank stadig dybere heri etc., og konkluderer "Die sund hat mich besessen". Cl. M. slutter med "ieg wor ÿ synden vndfangen" (ps.51,7). Arvesynden bliver her forklaringen på hans jammerlige tilstand. Den personlige anfægtelse i den tyske salme afsvækkes. Lin.4 "ieg hadde stor angist oc møde" (møje), der ikke har noget tilsvarende hos Luther, hentyder vel til Guds ord til Adam og Eva i syndefaldsberetningen, Gen.3, der anføres som marginalskriftsted. Karakteristisk er også, at Luthers "Es war keyn gutts am leben meyn", bliver til, at der hverken var "raad" (udvej) eller salighed, jfr. også v.3. De danske salmer betoner ofte det første synspunkt, vankundigheden, ukendskab om salighedsvejen.

B følger A, med et par rettelser efter L. Han udelader "bode" i lin.3, Cl. M.'s tilføjelse, og giver en mere teksttro oversættelse af sidste linie, "Saa hadde meg synden offerwundit". Dette ændrer dog ikke meningen. Som vi allerede har set, handler salmen om menneskets syndige tilstand som følge af syndefaldet. Endelig retter B i lin. 6 "ther wor ey" til "ieg wiste ey", en sproglig forbedring der bedre udtrykker, hvad man vil sige.

D har med visse ændringer overtaget Cl. M.'s gamle oversættelse. Vi nikker genkendende til "der var ej vej til salighed". D er ikke en oversættelse af Luthers vers.

3.

Meyn gutte werck die golten nicht,
Es war mit yhn verdorben,
Der frey will hasset Gotts gericht,
Er war zum gutt erstorben.
Die angst mich zuuerzweyffeln treyb,
Das nichts den sterben bey mir bleyb,
Zur hellen must ich sincken.

Aa

Mÿne gode gierning the hiolpe meg ey,
the kunde ey døden offuerwinde,
then stercke dieffuel han sagde ney,
han wilde icke lade seg binde.
Aff meg eller nogit creatur,
ieg wor ÿ hans wald aff mÿn natur,
fordømdt til ewige pÿne.

B

Mÿne gode gerninger ere alle wrene,
for Gud som hiertit besinner,
Myn natur er baade fuul oc slem,
som ieg thet sielff fornÿmmer.
Att wilien haffuer løst til all ondtskaff,
oc kand ey giøre thet Gud oss bad.
Thi maa ieg till helwede siuncke.

Ab

Ther wor oc ingen ÿ werden till,
ther meg forløse kunde,
ieg weed ret aldrig hwort ieg wil,
ieg maa till heluedis grunde,
Guds wrede ther offuer meg er,
oc syndzens byrde ther ieg nw bær,
fortapt tha maa ieg bliffue.

Oversættelsen viser, at Cl. M. ikke ved, hvad han skal stille op med v.3. Luthers stærke ord om anfægtelsen og fortvivlelsen kan han ikke gøre til sine. Den danske oversætter giver sin egen tolkning og må hertil bruge to vers. Han udelader lin.3flg., men er enig med Luther i, at død og helvede venter. Mennesket er fordømt til evig pine p.gr.a. Guds vrede og straf over synden, et synspunkt han ofte understreger, f.eks. i sin budordssalme (bl.6ov). Men han giver en anden forklaring. Han bliver i forestillingen om kampen med djævelen og anvender et dramatisk billedsprog der viser, at Cl. M. er bedst, når han går på egen hånd. Den stærke djævel sagde nej, han vilde ikke lade sig binde af mig eller af noget "creatur". Jeg var i hans vold "aff mÿn natur", altså p.gr.a. menneskets medfødte syndige natur. Derfor er han fordømt til evig pine. Der var slet ingen i verden, som kunde forløse ham. Og han vidste ikke, hvor han skulle gå hen, han kendte ikke vejen til salighed, samme dobbelte begrundelse som ovenfor. Resultatet bliver da, at han må til helvede, og dette gentages på anskuelig måde i de sidste linier: Guds vrede som er over mig, og syndens byrde som jeg bærer, fortabt da må jeg blive. Det er meget oplysende at sammenligne disse linier med de tilsvarende i slutningen af Luthers vers. Cl. M. har ikke gennemlevet en luthersk klosterkamp. -I de danske salmeoversættelser finder vi flere tilsvarende afvigelser fra det tyske forlæg. Et par eksempler må her nævnes. Mitten wir im Leben sind, v.3,1-2: "Mitten ynn der Hellen angst, unser sund uns treyben" (W.A.35,454) -"Mit wdi heluede, oss driffuer wor natur oc sÿnder" (1529-udg., bl.15v). Christ lag in Todes Banden, v.2,3-4: "Das macht alles unser sund, keyn unschuld war zu finden" (W.A.35,443) -"Thet giorde wore store synder, ÿ them wÿ fødde wore" (1536-tillægget bl. c lv).

Men Cl. M.'s vers indeholder også et synspunkt, som ikke findes i L. Den stærke djævel vil ikke lade sig binde af mig eller af "nogit creatur", af nogen menneskelig skabning. Og dette gentages, "Ther wor oc ingen ÿ werden till" etc.. Widding siger, at Cl. M. i v.2 taler om arvesynden, medens Luther holder arvesynd og aktuel synd ude fra hinanden; i v.3 har han heller ikke kunnet oversætte Luthers ord, men gengiver dem på en måde der viser, at han dog har forstået Luther (II,38). Det er dog et spørgsmål, om Widding tolker Cl. M.'s billedsprog i v.3 rigtigt -rent bortset fra, at det efter mit skøn er forkert at bedømme de danske salmebearbejdere ud fra det synspunkt, om de har kunnet gengive forlæg-

get korrekt. Det er jo tænkeligt, at de har villet give deres egen tolkning. I a lin.5 "Aff meg eller nogit creatur" må det være sidste led, der skal fremhæves. At "jeg" ikke kan binde den stærke djævel er en selvfølge; digteren ønsker også blot at komme ud af fangenskabet. At der heller ikke er andre der kan, er en overflødig tilføjelse; i dette "commune naufragium" er der intet evangelium. Det kan næppe være det, Cl. M. vil sige med denne tilføjelse til L. At der skulle være nogen anden end Kristus, der kan binde den stærke djævel, er en for L helt fremmed tanke. Af Cl. M.'s ændring af billedet synes også at fremgå, at der tillægges "nogit creatur" samme funktion som Kristus. Der er åbenbart tale om nogen, der vil gøre Kristus rangen stridig som vor eneste midler. Det er da nærliggende at antage, at Cl. M. her polemiserer mod helgendyrkelsen, et aktuelt spørgsmål da salmen blev til. -At den følgende salme i Malmøsalmebogen (ps. 114) er blevet opfattet som polemik mod helgendyrkelsen fremgår klart af Peder Laurentsens En stakket Undervisning (Rørdams udg.,s.23).- Det Cl. M. vil sige er da, at intet menneske, altså heller ikke helgenerne der også blot er mennesker, jfr. rimparret "creatur-natur", kan binde den stærke djævel. -Billedet stammer fra Luk.11,21 (marginalhenvisning).- Det kan kun Kristus, der er af guddommelig natur, Guds søn. I denne forbindelse er det måske værd at nævne, at v.6 og 7a begge begynder med "Guds søn", medens L har "Der son" og "Er". Vi finder samme tankegang i Confessio Hafniensis art. 21-22, der bekæmper helgendyrkelsen, Kristus er vor eneste midler "y thet han er gud oc menniske".

B har her ligesom ved A's andre dobbeltvers en ny oversættelse. Han er mere teksttro end Cl. M. og kan ikke følge ham, når han går på egen hånd. At B dog ikke er uafhængig af A, viser omtalen af vor onde natur. Fra L har B direkte overtaget sidste linie, men iøvrigt kan han ikke gøre Luthers ord til sine, han nøjes med at sige, hvad han ved af egen erfaring og hvad han umiddelbart kan læse ud af skriften. Han taler i bibelske vendinger og anfører i marginen flere skriftsteder som garanti for, at det er bibelens lære. Mine gode gerninger er alle urene for Gud, som kender hjertet -Christiern Pedersen kan ikke lide det tyskklingende "besinder" og retter til "ransager", bl. 57r - Min natur er både "fuul oc slem", som jeg det selv fornemmer. Viljen har lyst til al ondskab -en hyppig betegnelse for menneskets syndige natur- og kan ikke gøre det Gud os bad. B's salme har en anden, en inderligere tone end Cl. M.'s. -Widding siger med rette, at B afsvækker Luthers ord til en klage over den syndige lyst.

En udmærket kommentar til B's vers er A.P.'s Guds søn er kommen af Himmelen ned og dens mange karakteristiske afvigelser fra forlægget. Oversætteren vender sig mod den ydre hykleriske hellighed: "Wÿ siuntis vdwortis wære hellig, men ÿ hiertit wor syndzens løst oc swig" (bl.32r), og forklarer i de tildigtede v.5-6: Vi skulle frygte Gud af hjertens grund, elske ham både med hjerte og mund. Vi skulle have alle mennesker kær, såvel fjende som ven, af hjertet unde dem alt

godt. "Her maa wÿ see wor naturs macht, oc syndelig art begribe". Hun skulle gøre dèt som nu er sagt, men hun er det altid imod, sin fjende kan hun ej være god, og Gud kan hun ej frygte. Nu skulle Guds bud opfyldes uden brist, fortsætter v.7, ellers måtte vi alle fortabes. Derfor udsendte Gud Kristus og lod ham "plawis" for vor skyld. Han alene har opfyldt Guds bud og dermed "stilt" Guds vrede. "Thenne tro hielper oss for Gud alleen, om wÿ henne ÿ hiertet beware" (v.lo). "Er ist gerecht für Got allein, Der disen glauben fasset". Speratus' lov-evangelium vers oversættes: Guds bud lærer os at kende vor synd, de slår vort hjerte ned ("das gewissen"), så kommer det hellige Evangelium og trøster os alle og siger, kommer alle til Christ, han vil eder glæde... ("Und sterckt den sünder wieder, Und spricht: nur kreuch zum creutz herzu..."). Jfr. B v.l: Kristus er al vor glæde. Om gerningerne siges altså, at Gud kræver sand og fuld lovopfyldelse, "af hjertet". Dette er ikke muligt p.gr.a. vor syndige natur. Derfor har Kristus opfyldt loven for os. Hvad der hos Speratus og i højere grad hos Luther har den personlige oplevelses kraft, gengives her i belærende, almengyldig form. Synderens skyld og samvittighedens angst overfor lovens krav træder i baggrunden. Alligevel har digtet en egen enfoldig inderlig tone, troen knytter sig umiddelbart til Kristus og hans gerning for os.

I D har vi endnu Cl. M.'s originale billede, men verset er redigeret på en uheldig måde. "Min dyd og gerning hjalp mig ej, den død at overvinde; den stærke Djævel sagde nej, han lod sig ikke binde". Det vil ikke overraske nogen! Men det var altså heller ikke netop det, Cl. M. mente. Og når fjenden dernæst truer med "syndens sold", forskrækker det ikke rigtigt. Hvad der for Luther og Cl. M. er ramme alvor, er i D v.2-3 blevet poetisk billedsprog.

4.

Da iamert Gott ynn ewigkeyt
Meyn ellend uber massen.
Er dacht an seyn barmhertzigkeyt,
Er wolt mir helffen lassen.
Er wand zu myr das vater hertz,
Es war bey yhm furwar keyn schertz,
Er lies sein bestes kosten.

A

Tha ynckede Gud ÿ ewighed,
mÿn ælende offuer maade,
han tenchte paa sÿn barmhiertighed,
han wilde meg hielpe lade.
Sitt faderlig hierte wende han til meg,
han kostit ther paa forwden swig,
thet kiærist ther han hadde.

B

Tha ynckede Gud ÿ Himmerig,
mÿn elende offuer maade.
Hand tencte paa sÿn barmhiertighed,
hand wilde oss hielpe lade.
Sith faderlige hierte wende hand till meg,
handt kostit ther paa foruden swig,
Thet kiæriste ther hand hadde.

De to foregående vers skildrede digterens elendighed, i v.4flg. følger nu hans forløsning. Frelseshistorien indledes med v.4-6, der handler om faderens frelsesrådslutning med sønnens udsendelse og hans komme til jorden.

Cl. M. har søgt at gengive teksten så ordret som muligt. Han oversætter "iamert" ved "ynckede", et rammende udtryk, der afmaler faderens følelse, og det samme gælder "thet kiærist" for "sein bestes", der rigtig lader forstå, hvor meget det har kostet.

B følger A, med et par rettelser. I første linie bliver "ÿ ewighed" til "ÿ Himmerig". Da A har det reneste og derfor formentlig det oprindelige rim, taler dette sted altså mod den hidtidige opfattelse, at B's tekst er bearbejdet af Cl. M.. B, der jo ændrer salmen til et læredigt og har et mindre poetisk præg end A, foretrækker det mere konkrete "i himmerig", stedet for Guds bolig. Derimod skyldes den anden ændring sikkert en trykfejl. I lin.4 har B "oss", medens A ligesom L har ental; således også B i den følgende linie. Flertalsformen stammer sikkert fra Dietz'eftertryk 1536. Christiern Pedersens salmebog 1533 har endnu "mig" (bl.57r) -ligesom salmebogen 1553- og dette er uden tvivl den oprindelige form. Det er usandsynligt at ændringen skyldes Christiern Pedersen. Han forbedrer sproget i de danske oversættelser, men korrigerer ikke disse efter den tyske tekst.

5.

Er sprach zu seynem lieben son,
Die zeyt ist hie zurbarmen,
Far hyn meyns hertzen werde kron
Und sey das heyl dem armen,
Und hilff yhm aus der sunden not,
Erwurg fur yhn den bittern tod
Und las yhn mit dyr leben.

A	B
Han talde til sÿn kiære søn	Hand talede til sÿn kiære søn,
thet er nw tÿd att forbarme,	thet er nw tÿdt att forbarme.
tw skalt thet giøre for mÿn bøn,	Thu skal thet giøre alt for mÿn bøn,
far hæden oc frelss the arme,	far hen oc frels the arme.
Oc løøss thennom wdaff syndzens nød,	Oc hielp thennom vdt aff syndtzens nød,
oc slaa ihiel then horde død,	oc slaa ihiel then horde død,
oc lad thennom med teg leffue.	Oc ladt thennom mett teg leffue.

Cl. M. følger også her sit forlæg, bortset fra lin.3, hvor han giver op overfor Luthers billedsprog og erstatter det med sine egne jævne ord. I lin.5 finder han, at "løøss" tydeligere end "hilff" udtrykker Kristi gerning. Den vigtigste ændring er dog, at der konsekvent anvendes pluralis, medens Luther stadig har singularis ("dem armen" etc.). Niels Møller siger, at "det objektive forstærkes i den danske oversættelse, medens Luther har den stærkt subjektive sin-

gularis" (II,113). Det betegner i alle tilfælde en afsvækkelse af digtets idé og stramme disposition. Der er dog ikke her tale om, at Cl. M. har villet gøre sin salme mere objektiv eller almengyldig. Forklaringen er en ganske anden. Cl. M. benytter den nedertyske salmebog! J. Slüters Rostockudgave 1525 har som den eneste af de bevarede tyske salmebøger de tre flertalsformer (bl.B 1v. Fotokopi på Institut f.Kirkehistorie). I 1531-udgaven er teksten rettet. Slüters nedertyske oversættelser afviger nu og da fra den højtyske tekst, og i nogle tilfælde går disse varianter igen i de danske salmer. Således også her. Det bekræfter blot, hvad vi vidste i forvejen, at den nye evangeliske sang er kommet til Danmark via Nordtyskland p.gr.a. den nære tilknytning til det nedertyske kulturområde.

B afskriver Cl. M.'s vers. Han forbedrer sproget lidt, og efter den tyske salmebog, som han ligeledes har liggende foran sig, retter han i lin.5 til "hielp".

I D stammer v.5 som nævnt fra F.L. Mynsters mere korrekte oversættelse. Brandt havde endnu den gamle oversættelse, med Cl. M.'s jævne fortrolige gengivelse af faderens ord til sønnen om at gøre det "for min bøn".

6.

Der son dem vater ghorsam ward,
Er kam zu myr auff erden
Von eyner iungkfraw reyn und zart,
Er solt meyn bruder werden,
Gar heymlich furt er seyn gewalt,
Er gieng ynn meyner armen gstalt,
Den teuffel wollt er fangen.

A	B
Guds søn sÿn fader lydactig war,	Guds Søn sÿn fader lydig wor,
han kom til meg paa iorden,	handt kom til meg paa iorden.
aff een Jomffru bode reen oc klar,	Aff en Jomffru bode reen och klaar,
han wilde mÿn broder worde.	handt wilde mÿn broder worde.
Saa lønlig førde han sÿn stads,	Sin Konglig macht førde handt ÿ løn,
leed alskens nød oc møgen plads,	alt vnder then wsle menniskens køn,
for han wilde dieffuelen fange.	Handt wilde diæffuelen fange.

Luther skildrer i tilslutning til oldkristen forestilling, hvorledes Kristus for at narre djævelen iførte sig en menneskelig skikkelse. Cl. M. holder sig til teksten indtil lin.5-6, hvor han på sin egen anskuelige måde fortæller, hvorledes Kristus skjulte sin "stads", pragt, og led allehånde nød og plage. Ganske vist når han så ikke at få oversat, at Kristus gik "ynn meyner armen gstalt".

B moderniserer og korrigerer verset. Han siger "lydig" i lin.1 og sletter "for" i sidste linie. Han kasserer Cl. M.'s noget hjemmelavede billede, men er

dog afhængig heraf, "Saa lønlig førde han" -"førde handt ÿ løn". Fra L henter han "gewalt", men i st.f. det personlige "ynn meyner armen gstalt" indfører han, måske med A 1b i tankerne, det generelle "vnder then wsle menniskens køn". Vi ser her B ved arbejdet. Med den tyske salmebog i hånden korrigerer han stadig Cl. M. og streger dennes frie malende udtryk. Desuden har han en tendens til at dogmatisere og generalisere. Salmen bliver et læredigt.

7.

Er sprach zu myr, halt dich an mich,
Es soll dyr itzt gelingen,
Ich geb mich selber gantz fur dich,
Da will ich fur dich ringen,
Denn ich byn deyn, und du bist meyn,
Und wo ich bleyb da soltu seyn,
Uns soll der feind nicht scheyden.

Aa

Guds søn han sagde kom hÿd til meg
ieg wil meg offuer teg forbarme,
ieg tolde then bittre død for teg,
ther med tw himmerig skalt ærffue.
Nw er ieg thÿn oc tw æst mÿn,
oc hwor ieg er ther skal tw wære,
then fiend skall oss ey atskillie.

B

Handt bad oss alle komme til seg,
om wÿ wilde salige wære.
Handt gaff seg selff modt døden ÿ strÿdt,
sith liiff will handt ey spare.
Handt tede ther mett sÿn kiærlighed,
wÿ skulde bliffue hans ewindelig,
Oc aldri fraa hannom skillies.

b

Hwem haffuer hørd større kierlighed,
en død for vwenner att lÿde?
thet haffuer ieg eene giord fore teg,
att tw skulle med meg bliffue.
Jeg er then eene ther hielpe kand,
thÿ kommer til meg bode qwinne oc mand,
oss skall rett ingen atskillie.

Dette vers er salmens "midte". Kristus taler nu selv til digteren og forkynder ham frelsen. Svarende til den intense anfægtelse og syndeskyld i v.2-3 skildres Kristi gerning i nutid. Det er ikke en begivenhed i fortiden, men noget digteren selv oplever. Kristus fortæller ham, i et folkeligt dramatisk billedsprog, om sin kamp med djævelen for hans skyld. De sidste linier er overtaget fra 1.vers i Luthers forlæg og som ovenfor nævnt er det antagelig dem, der har inspireret ham til hele digtet, fordi de enfoldigt giver udtryk for fællesskabet med Kristus. Hertil slutter sig v.8 om det "bytte", der finder sted mellem "min" syndeskyld og død og Kristi uskyld og liv.

Cl. M. har ikke rigtig kunnet komme til rette med teksten. Han bruger to vers for at oversætte og tolke den, og vi ser atter her, at ordene falder bedst for ham, når han digter på egen hånd. Han afstår fra en direkte oversættelse

af lin.1-4. I st.f. Luthers digteriske frihed lægger han Kristus et bibelord i munden. Salmerne er jo ifølge Malmøsalmebogens titel uddraget af, og ifølge fortalen "wel bewernid" med den hellige skrift. Cl. M. indfører her Kristi ord Mt.11,28, så at Er sprach zu myr etc. bliver til Guds Søn han sagde: Kom hid til mig, jeg vil mig over dig forbarme, jfr. Malmømessens nadversalme, Han siger selv: Kommer I arme, jeg vil mig over Eder forbarme (bl.59r). Det er værd at bemærke, at medens Luther i lin.3-4 skildrer kampen i nutid, bruger Cl. M. datid. I de sidste linier følger han Luther, dog med en lille ændring. "Denn ich byn deyn"etc. bliver til "Nw" er jeg din og du er min, nemlig efter at Kristi offerdød har fundet sted. Og svarende hertil må også "Ther skal tw wære" sigte til "himmerig", medens Luther taler om fællesskabet under den aktuelle kamp, jfr. også v.8. Prædikanterne tolker "hvilen" i Mt.11,28, som de holder meget af og ofte citerer, som "ewig roo", saligheden. Idet dette skriftord anvendes til tolkning af Lutherteksten, bliver perspektivet altså et andet.

Hertil føjes endnu et vers, der ikke blot gentager tanken fra foregående. Kristus siger nu: Hvem har hørt større kærlighed etc., Rom.5,7f.(i marginen). Det har jeg alene gjort for dig, at du skulle med mig blive, hvilket vel atter betyder "arve himmerig". At Cl. M. stadig har Mt.11,28 i tankerne viser det følgende, ligesom der påny henvises hertil i marginen. Jeg er "then eene", d.v.s. den eneste, der kan hjælpe, thi kommer til mig "bode qwinne oc mand", et hyppigt udtryk for "alle". Nu drejer det sig ikke længere om Kristus og den enkelte; medens Cl. M. i foregående vers standsede ved Kom hid til mig, går han nu videre i teksten: Alle I som etc.. Og når det understreges, at der ikke er andre end Kristus der kan hjælpe, har oversætteren også her forladt sit forlæg. Nu er det ikke længere djævelen, der er inde i billedet. Der tænkes på dem, der vil gøre Kristus rangen stridig som vor eneste midler, altså en skjult polemik mod helgendyrkelsen. Dette viser også sidste linie, når vi læser den rigtigt. Den er overtaget fra Luther ligesom i første vers, men medens det der siges, at "fjenden" ikke skal skille os fra Kristus, hedder det her mere ubestemt: slet ingen. V.7a er altså ikke dublet, men siger noget nyt. De to dobbeltvers 7 og 3 korresponderer smukt med hinanden. Der er ingen grund til at antage, at de skulle stamme fra to forskellige oversættelser. I v.3 skildres mennesket som fortabt, der var slet ingen i verden der kunde hjælpe. Hertil svarer v.7 om Kristus, der i sin kærlighed har lidt døden for mennesket. Han, Guds Søn, er den eneste, der kan hjælpe. Begge steder afvises tillige helgenernes midlerstilling.

B arbejder videre med A's salme. Han vil kun have ét vers ligesom L, og efter dette korrigerer han også i lin.1 "Guds søn han" til "Handt". Men det som hos Luther er Kristi nutidige direkte tiltale til den enkelte, bliver i B's version indirekte tale, datid og flertal. Tonen er belærende, og Luthers og

Cl. M.'s smukke poetiske billede i lin.5-6 overtages ikke. Det er tydeligt at B er afhængig af A: Han bad os alle komme til sig, men nu fortsættes: om vi ville salige være. I lin.3-4 søger han at give en mere korrekt oversættelse, men "modt døden" viser, at han også er afhængig af Cl. M. (a lin.3). Det gælder også de sidste verslinier. Ligesom b lin.1 understreges Kristi kærlighed som motivet for hans offerdød. Luther bruger ikke dette ord. Cl. M.'s friske dagligdags: Hvem har nogensinde hørt..., er unægtelig afdæmpet, "Handt tede ther mett". B lin.6 gengiver b lin.4, og "ewindelig" viser, at vi tolkede Cl. M. rigtigt, det var saligheden han tænkte på. Endelig er også B's sidste linie afhængig af A. Vi ser at djævelen nu er helt ude af billedet.

B er en bearbejdet tekst på grundlag af A og med benyttelse af L. Det er ikke en helt ny oversættelse. En detalje må endnu nævnes. Som marginalskriftsteder har B -Malmøsalmebogen 1533 bl.57v; Dietz 1536 udelader som nævnt marginalskriftstederne- Mt.11, Johs.15 og Johs.1o (Kristus som den gode hyrde). A har Mt.11 og Rm.6. Cl. M. begrunder altså Kristi kærlighed med romerbr.s ord om den der dør for uvenner. B siger, med Kristi egne ord, at ingen har større kærlighed end den, der sætter livet til for sine venner! B holder meget af johannesevangeliet, omtrent en trediedel af marginalskriftstederne stammer herfra.

D har overtaget Aa i let revideret skikkelse. Nu siger han: Kom hid til mig... Men hermed slutter Brandts oversættelse, således at v.7 er salmens sidste strofe i D. Vi bliver altså snydt for L's og Cl. M.'s følgende vers.

8.

Vergiessen wird er myr meyn blut,
Dazu meyn leben rauben,
Das leyd ich alles dyr zu gut,
Das hallt mit festem glauben.
Den tod verschlingt das leben meyn,
Meyn unschuld tregt die sunde deyn,
Da bistu selig worden.

A

Mit blod thet flyder paa iorden wd,
ieg bær thet korss med møde,
ieg lÿder for teg then horde død,
tag tro oc lad teg døbe.
Mit lÿff offuerwinder then død med macht,
all werdzens synder wore paa meg lagt,
thÿ æstu salig worden.

B

Mitt blodt thet flødt paa iorden nedt,
ieg baar thet kors mett møde.
Jeg leedt for teg then haarde dødt,
troo thet och lad teg døbe.
Mitt liiff offuerwinder all dødsens macht,
all werdsens synd wor paa meg lagd.
Thi æst thu salig worden.

A forsøger at oversætte Luthers vers, men giver sin egen tolkning. I L er vi endnu i kampbilledet. Kristus fortæller, at djævelen vil udgyde hans blod og røve hans liv etc.. I den danske oversættelse er Kristus den korsfæstede. Ordene lyder ned fra korset til beskueren. Cl. M.'s realistiske, stærkt følelsesappellerende skildring af passionen er ejendommelig og enestående i de samtidige salmer. Der kan af paralleller egt. blot nævnes udtrykket "formedels Christi rosen blodt, Som nøgen for oss paa korset stodt" (1536-tillægget bl. b 2v), der skyldes oversætteren, samt salmen Jesus på korset stod, hannem forløb hans hellige blod (i 1553-salmebogen bl.146), en oversættelse af en senmiddelalderlig folkelig passionsvise, der fra 154o optages i tyske salmebøger. Den kaldes en dejlig og lystig vise om de syv ord, vor Herre Jesus Kristus talte, den tid han hængde på korsets galge. Også den foregående salme -Hjælp Gud, at jeg nu kunne- har passionssalmens præg, selvom typen her ikke er helt udformet. At den danske oversætter har opfattet den således viser hans overskrift, en skøn lovsang om "Passen" (passionen). Passionssalmer er iøvrigt ukendt i ældre reformationstid. Ingen af Luthers salmer tilhører den type. Cl. M.'s korsfæstelsesscene stammer nok fra senmiddelalderens bønnebøger og bærer præg af disses passionsfromhed. Iøvrigt har hans vers her for tydelige støberande. Lin. 2 må jo hentyde til korsvandringen, og lin.4 -der svarer til "Das hallt mit festem glauben"- kommer lidt pudsigt her, at Kristus giver den, der står under korset, besked om at lade sig døbe. Dette ord af Kristus hører ikke hjemme i denne sammenhæng. Måske kan vi her pege på Cl. M.'s kilde. Ordet forekommer også i den ovennævnte Speratus-salme, i en mere naturlig sammenhæng. Antagelig har Cl. M. det herfra, enten direkte eller fra Arvid Pedersens oversættelse (bl. 32v). Vi lægger mærke til, at der i disse linier bruges præsens. Cl. M. står under Kristi kors og oplever hans lidelse og død "for teg". Ligesom Luther vil han give udtryk for Kristusfællesskabet, men på en anden måde. Det er fra korset Kristi ord lyder. Dér blev alverdens synder lagt på ham, lin.5-6. Ordene her giver ikke på samme måde som Luthers billede udtryk for det "bytte", der på korset men også "hic et nunc" finder sted mellem Kristi uskyld og "min" synd og skyld. Jfr. "all werdzens synder wore" (henvisn.t. Jes.53) og "tregt die sunde deyn". Perspektivet er et andet.

B overtager A's vers næsten uændret. I overensstemmelse med digtets hele præg bruges dog datid (med en enkelt undtagelse), hvor A har nutid. Desuden foretages enkelte sproglige forbedringer. Da B beholder direkte tale, men i foregående vers ændrede til indirekte tale, fremkommer der en brat overgang mellem de to vers. Der er ingen grund til med Niels Møller (II,112) heri at se et bevis for, at salmen er sammenstykket af to forskellige oversættelser.

9.

Gen hymel zu dem vater meyn,
Far ich von diesem leben,
Da will ich seyn der meyster deyn,
Den geyst will ich dyr geben,
Der dich ym trubnis trosten sol
Und lernen mich erkennen wol
Und ynn der warheyt leytten.

A

Til himmels igien till fader mÿn,
fra ieg fraa thenne ælende,
ther wil ieg wære Mester thÿn,
then Helliaand teg att sende,
Som teg ÿ angiste trøste skal,
oc teg vnderwÿse oc lære wel,
ÿ sandheds wæy att wandre.

B

Til Himmels igen til fader mÿn,
faar ieg fraa thette ælende.
Ther will ieg wære meglere thin,
then Helliaand teg vdsende.
Han teg ÿ angest trøste skall,
handt schal teg lære sandhed all,
Oc wiise teg rette weyn.

Den tilbøjelighed til at udlægge teksten, som vi allerede konstaterede i A v.1, gør sig også gældende her. I lin.2 bliver "leben" til "ælende", elendighed, "jammerdal", eller udlændighed. I lin.4 oversættes "den geyst" ved den Helligaand. Da "trubnis" gengives ved "angiste" -jfr. "angist oc møde" v.2,4- bruges dette ord i anden betydning end "Die angst" i v.3,5. I versets slutning oversætter A mere frit. Ifølge Luther skal Helligånden lære mig at kende Kristus ("mich"), medens Cl. M. understreger det synspunkt, at Ånden skal undervise og lære mig ("teg") vel i sandheds vej at vandre. Måske tænkes der på Johs.16,13 "til hele sandheden". I hvert fald kan der ikke være tvivl om, at B's formulering skal forstås således. B søger at bøde på A's friheder og reparerer sproget. At det er A han bearbejder viser "weyn" i lin.7, der ikke forekommer hos Luther. Men på ét punkt går han mod begge sine forlæg, idet mester i lin.3 ændres til midler. At Kristus efter sin opstandelse og himmelfart er vor midler hos Gud siges ikke i Luthers digt. Med denne tekstændring vil B formentlig sige det samme som det ovenfor citerede fra Confessio Hafniensis, at Kristus er vor eneste tolk, patron og midler hos Gud. B har ikke glemt Cl. M's polemik mod helgendyrkelsen.

lo.

Was ich gethan hab und gelert,
Das solltu thun und leren,
Damit das reych Gotts werd gemert
Zu lob und seynen ehren.
Und hutt dich fur der menschen satz,
Dauon verdirbt der edle schatz,
Das las ich dyr zu letze.

Aa

Hwad ieg haffuer giord vnderwÿst oc lærd,
thet skaltw giøre oc lære,
ther med mit rÿge opfylt wort,
meg sielff til loff oc ære,
Forware teg wel for menniskens sætt,
som oss forwender then Christelig rætt,
thet giffuer ieg teg til kende.

b

Tw skalt predicke then Christelig tro,
som ieg befaler att lære,
Elsker hwer ander bode silde oc froo,
thet skal mit budord wære,
For dieffuelsens lærdom forwochte teg,
thÿ han er falsk oc skadelig,
Guds ord thet bliffuer ewindelig.

B

Thu skalt predicke then Christelige tro,
ther ieg befalde att lære.
Oc ælske hwer anden aff hierte oc hw,
thet skall mitt bud nw wære.
For menniskens lærdom wochte teg,
thi hand forderffuer all sandhed,
Guds ord thet bliffuer ewindelig.

Cl. M. har været meget glad for Luthers sidste vers. Modsætningen mellem Jesu sande lære, som vi alene skal følge, og menneskers falske lære er et hovedpunkt i prædikanternes kristendomsforståelse og indtager stor plads i deres skrifter og bekendelse, ligesom det spiller en større rolle i deres salmer end i Luthers. A har derfor også her dobbeltvers. Det er ikke to sammenstykkede vers, b er ikke dublet til a, men fortsætter a.

I a har vi en oversættelse af L, dog med karakteristiske afvigelser. Cl. M. indføjer også her ordet undervise, lin.1, ligesom i v.9,6. I lin.3-4 taler den tyske salme om Guds rige og Guds ære, Cl. M. siger Kristus. Hans salme har formelt et stærkere kristocentrisk præg. I v.1a har vi allerede noteret denne tendens, der fortsættes af B. Lin.6 "der edle schatz" betyder det samme som "seyne susse wunder that" i v.1, det nye evangeliske frelsesbudskab v.4flg.. Cl. M. er ikke så meget for Luthers dybsindige poetiske billedtale. Han siger ligeud hvad det drejer sig om, "then Christelig rætt", den kristelige sandhed, den kristelige lære. Herved får han også indført sit yndlingstema, modsætningen mellem menneskers bud og Kristi lære. I sidste linie er "til kende" en lidt mat gengivelse af "zu letze", der betyder afskedsord, afskedsgave.

I b siger Cl. M. nu med sine egne ord, hvad det er Kristus pålægger os. Han "runder af" og trækker linierne klart op. Vi skal prædike den kristne tro, således som Kristus befalede. Der tænkes på Mt.28,19f.(i marginen). Og vi skal elske hinanden, både tidlig og silde tilføjer Cl. M. med en pudsig vending. Dette er Kristi bud til os. Det er en tilføjelse til Luthers salme, men en tilføjelse vi ofte finder i de danske oversættelser. Til sidst gentager han modsætningen fra a lin.5-6, men nu i forstærket form. Menneskers bud er blevet til djævelens falske lære, der er "skadelig", "verdirbt". Og i st.f. den ædle skat eller den kristelige ret siges nu "Guds ord det bliver evindelig", en velvalgt slutningssentens.

B vælger A's andet vers. Cl. M.'s friske, lidt buldrende "bode silde oc froo" rettes til det pænere og inderlige "aff hierte oc hw", selvom det går lidt ud over rimet. At B har en forkærlighed for hjerter har vi ovenfor set. I lin.2 retter han, pedantisk-korrekt, befaler til befalede. Desuden indføjer han i lin.3 et "Oc", der tydeligere sidestiller de to forskellige opgaver. I lin.5 ændres djævelens lærdom til "menniskens", for at få Cl. M.'s frie oversættelse i lidt bedre overensstemmelse med Luthers vers. Herfra stammer også "forderffuer", "verdirbt", lin.6, men B må give op overfor "den ædle skat" og siger i stedet "all sandhed", der ganske vist er mindre poetisk og bryder rimet, men det udtrykker klarere, hvad Cl. M. mener i a og b lin.6. Sidste verslinie er B glad for. Han bruger den også i salmens overskrift.

Undersøgelsen har formentlig vist, at den tidligere opfattelse af A som en sammenstykket og bearbejdet oversættelse ikke holder stik. Dobbeltversene passer udmærket i den sammenhæng, hvori de nu står, og der er intet til hinder for, at de kan stamme fra samme hånd, så at A er salmens oprindelige form. A har en række karakteristiske udtryk og vendinger, med samme friske umiddelbare dagligdags præg som kendes fra andre salmer, der traditionelt tillægges Cl. M. I digterisk henseende tåler A naturligvis ikke sammenligning med L. Dog har Cl. M. et par steder fundet egne formuleringer -jfr. billedet af den stærke djævel og af den korsfæstede Kristus- som i deres jævne enfoldige oprigtighed gør et vist indtryk. Iøvrigt "afmytologiserer" han L's poetiske udtryk. A både oversætter og tolker og giver hermed ligesom B udtryk for de danske prædikanters særlige reformationstype. Cl. M. er polemisk og aktuel, bekæmper den katolske lære som "menneskelærdom", ja som djævelens lære, og formaner til at holde sig til Guds ord alene. Det er karakteristisk, at A forbigår eller ændrer de passager i L, der er udtryk for digterens personlige religiøse erfaring og oplevelse af egen synd og skyld. I stedet betoner han, typisk for reformatorer med humanistisk baggrund, menneskets medfødte syndige natur. Ligesom L vil A forkynde Kristus og fællesskabet med ham, hvad ændringerne i v.1a og v.1o a yderligere fremhæver.

Af de to danske oversættelser står A uden tvivl L nærmest. A's særpræg i forhold til L er i B videre udformet. B er en revideret version af Cl. M.'s tekst, naturligvis med benyttelse af L, og dette gør det på forhånd usandsynligt, at der er tale om en anden selvstændig oversættelse. Salmen er nu blevet et læredigt om menneskets fortabelse og frelse. Den udførlige overskrift angiver salmens indhold. Den handler om "menneskets" usselhed og fordømmelse, som "hun" er ikommen for Adams ulydigheds skyld. Og om "hendes" -Christiern Pedersen forbedrer sproget og siger "alle" og "vor"- oprejsning og salighed for Kristi fortjenestes skyld. Fremstillingen af Kristi gerning har da heller ikke samme nutids-

præg som i A; karakteristisk nok ændres verbernes form fra nutid til datid. Men B er ligesom A stærkt polemisk, et indlæg i den aktuelle strid. Overskriftens anden halvdel optages af formaningen om at blive ved Kristi ord og tage sig i agt for menneskers lære, medens dette i L kun nævnes kort i sidste vers. Overskriften skyldes den danske oversætter og tyder på, at salmen oprindelig har været udsendt som enkelttryk. B har sit særlige præg i forhold til A som ovenfor vist. Som de allerfleste af reformationstidens salmer er den anonym. Der kan peges på flere forhold, der tyder på slægtsskab med Arvid Pedersens salmer. Spørgsmålet fortjener en nærmere undersøgelse.

Begge de danske oversættelser, men navnlig B, betegner en afsvækkelse af L's idé, den stramme disposition af digtet omkring den enkelte og hans gudsforhold. L er Luthers personlige digt. Brugt som menighedssalme bliver salmens "jeg" et "overpersonligt jeg" eller et "menigheds-jeg", idet de nye evangeliske menigheders enkelte medlemmer skulle genfinde sig selv og deres religiøse erfaring i Luthers salme. I hvilken grad dette er sket kan vi ikke vide. De danske oversætteres salme har et andet præg. Deres almindelige tendens til ikke blot at oversætte, men også tolke, gør sig også gældende her. Salmens "jeg" forstås mere dogmatisk og generelt som udtryk for "menneskets" situation.

D er interessant derved, at vi her har bevaret arven fra den danske reformation. Man har med rette beklaget, at Luthers salme i C. J. Brandts revision af den gamle oversættelse er blevet for tam og udglattet (Chr. Ludwigs: Af Menighedens Sang (Salme og Sang II)s.14. Dahn s.312). Desuden er den jo blot en torso, idet de sidste vers er udeladt og digtets idé derved spoleret. Hertil kommer, at A som vi har set er en særpræget oversættelse og derfor vanskeligt lader sig synkronisere med L. Endelig er salmen i D nu blevet yderligere sammenstykket. D trænger til en afløser.

(fortsættes)

Grundtvig på frisisk

ved pastor Jørgen Kristensen, Aventoft.

Nogle få tusinde mennesker i Nordfrisland (Sydslesvigs vestkyst og øer) taler endnu frisisk, men sproget er stærkt truet af tysk dominans. Kun få familier giver nu sproget videre til deres børn. Dets status er omtrent som en dansk dialekts i et urbaniseringsområde. Kun gennem en bevidst indsats

har det en chance for at overleve, og så kommer det evindelige dilemma, at det er et modersmåls natur at være gave og ikke præstation. Uden indsats går det ikke, men en sproglig indsats føles kunstig. Hvad er så værst: at miste modersmålet eller at forfalde til unatur? - En forsmag på, hvad vi selv har i vente på langt sigt som uselvstændigt folk!

Frisisk er et sprog for sig selv, parallelt med de tyske, skandinaviske og angelsaksiske dele af det germanske område. Det er altså ikke en tysk dialekt, som mange frisere selv tror. Men det har en status, der svarer til de danske dialekters, fordi der ikke findes et fælles rigsmål, men kun en række ligestillede dialekter, der kan være lige så forskellige som jysk og fynsk. Det begrænser yderligere antallet af dem, der med udbytte vil kunne læse og skrive frisisk -for slet ikke at tale om, at et bogmarked ikke lader sig praktisere uden store tilskud. Kirkesproget er tysk undtagen hos det mindretal af mindretallet, som slutter sig til en dansk menighed, hvor det er dansk. Enkelte skoler giver frivillig undervisning i frisisk som i et fremmedsprog. Kun i een skole er det hovedsproget, i hvert fald i de små klasser. Den, som udefra kommer og vil lære frisisk, må for en stor del selv lave sig sine hjælpemidler, og vil han benytte de forhåndenværende, må han affinde sig med, at hans kundskaber begrænses til den moring-frisiske dialekt fra egnen omkring Nibøl, hvor man har vist sig mest aktiv m.h.t. boglig virksomhed på frisisk.

Selv er jeg ikke friser og er derfor heller ikke personligt engageret i spørgsmålet om sprogets bevarelse eller død. Men jeg er som dansk medskyldig i, at det er gået dette folk, som det er, for det var allerede under dansk styre fortyskningen satte ind, og jeg er som dansk præst i et delvis frisisk område en slags vakancevikar for de frisiske præster, der ikke findes, når jeg nu og da står over for frisere, som føler savnet af et kirkeliv på modersmålet. Jeg kan altså -uden at tage stilling til sprogsagen som sag- blive sat til at forsøge at tjene dette sprogs fremme på mit fags område.

Konkret kan det forme sig sådan: En frisisk pige her fra sognet skal giftes med en vestfrisisk mand (fra Nederland). Skal alle deltagere forstå vielsen, skal den foregå på tre sprog: dansk, tysk og hollandsk, mens brudeparrets modersmål er et fjerde: frisisk. Da man ikke vil foretrække det ene fremmedsprog for de andre, siger man: Vi tager vort eget sprog, og så må nogle finde sig i ikke at forstå det. Vil du vi' os på frisisk? -Javel, gerne! Men først skal ritualet oversættes, dernæst skal der digtes eller oversættes nogle salmer, for i den lille frisiske sangbog er der ikke nok af tilstrækkelig lødighed, og endelig skal der laves en tale på frisisk. Altsammen på bar bund.

Eller der kommer en barnedåb, hvor faderen er dansk-, og moderen tysk-kirkelig, og hvor det, som nationalt forener dem, er deres frisiske hjemmesprog. Igen må ritualet oversættes, og salmer digtes eller oversættes.

Efter at det nogle gange har vist sig, at sligt lader sig gøre, hvor mange fordomme det end støder imod at høre det daglige hjemmesprog brugt i kirken, kommer der efter en dansk gudstjeneste en friser og siger: Den der: "Øjne, I var lykkelige", er vel nok god! Kan vi ikke også få den på frisisk? -Næste gang, vi skal synge den, får han så stukket et duplikat af en frisisk oversættelse i hånden, og så synger vi den på hver sit sprog. (Det er klart, at der, hvor der tales om at "plante paradis i ørke", blir det på frisisk til at "bygge land ud af frådende have").

I et par tilfælde har jeg digtet frit, fordi den tilsvarende danske salme ikke havde en af alle kendt melodi. ("Huset, som Gud har bygt" og en dåbssalme, der af indhold minder om "O, lad din ånd..."). Ellers er regelen den, at jeg holder mig så nær originalen som muligt, og den har hidtil været af Grundtvig. Da jeg hverken er friser eller salmedigter, sender jeg mit udkast til kritik og rettelse hos hhv. en danskkyndig friser og en dansk salmedigter (Aastrup) og foretager så nye rettelser, indtil resultatet må anses for forsvarligt. I et par tilfælde hidrører første udkast fra den nu afdøde lærer Elise Heitmann, med hvem jeg har haft et mangeårigt nært og fint samarbejde -også om en dansk-frisisk ordbog, der endnu kun foreligger i kladde.

Nordfrisisk Institut i Bredsted har vist sig interesseret i at få samlet og udgivet, hvad der findes af salmer på frisisk, og jeg har været indkaldt til møde herom. Men endnu forekommer udvalget mig for beskedent til at kunne finde praktisk anvendelse som egentlig salmebog. Det meste, jeg hidtil har set, savner enten sproglig eller teologisk lødighed eller begge dele. Så hellere koncentrere sig om selve fremstillingen af salmerne efter behov og/eller inspiration, foreløbig efter løsbladsprincippet og med offentliggørelse i det lokale kirkeblad.

Som eksempel skal jeg af pladshensyn give den hidtil korteste salme: DDS nr. 2o4. Det frisiske ordbillede kan nok forskrække de helt ukyndige, men det hjælper vist, når jeg siger, at skriftsproget udelukkende retter sig efter udtalen og ikke efter etymologien. Så vil man nok alligevel genkende mange fælles-germanske ord. Overfor bringes en helt ordret tilbage-oversættelse.

As uursesan har boonet wäi,
stöö Jesus ap di treede däi
foont greef ma jåcht än lääwen.
Deerfor, sü lung e wråål nuch blaft,
di uurs e wunter nü ferdraft,
ma Goodens rik üs jääwen.

Som forårssol sig baner vej,
stod Jesus op den tredje dag
af graven med lys og liv.
Derfor, så længe verden endnu forbliver,
våren vinteren nu fordriver,
med Guds rige os givet.

As hamelhuuch nü ouer wung
ferteelet am di uurs ma sung
en koor foon latje loosche,
süng åle tunge trinambai
ham loowe, wat di heele ai
betwinge köö tu poosche.

As döör e san dåt wuner schait,
dåt krüle sproote, wiitje grait,
än buume gräin jam klååse,
süng åles, wat döör Jesus dait,
hi bloosme leet än eewi flait
ma frucht tu följkebååse.

Som himmelhøjt nu over vang
fortæller om våren med sang
et kor af små lærker,
så alle tunger trindt omkring
ham lover, som helvede ej
betvinge kunde til påske.

Som ved solen det under sker,
at blomster skyder, hvede gror,
og træer grønne sig klæder,
så alt, hvad ved Jesus trives,
han blomstre lader og evigt smykker
med frugt til folkegavn.

Salmehistorisk set må ovenstående beretning nok henregnes til kuriositetsafdelingen. Men den afdeling er jo ikke ukendt for hymnologer.

"Jeg er en synder stiv og stram"

ved pastor Harald Vilstrup, København.

Angående den efterlyste strofe, Jeg er en synder stiv og stram, kan jeg måske hjælpe lidt på vej. Jeg kender den fra Thomas Manns Buddenbrooks, 5. del, 5.kapitel:

Ich bin ein rechtes Rabenaas,
ein wahrer Sündenkrüppel,
der seine Sünden in sich frasz,
als wie der Rost den Zwippel.
Ach Herr, so nimm mich Hund beim Ohr,
wirf mir den Gnadenknochen vor
und nimm mich Sündenlümmel
in deinen Gnadenhimmel!

Spørgsmålet er så: hvor har Th. Mann den fra? For at han ikke har lavet strofen selv, er givet. Nu, vi er kommet over i det tyske område, formeres mulighederne i det uoverskuelige. Er der tale om en virkelig gammel-barok ortodox salme? Man skal intet forsværge, i tysk barok findes de mærkeligste udskejelser. Jeg mindes -men kun dunkelt- at jeg har set denne "Rabenaas-Strofe" omtalt og diskuteret: Det var, så vidt jeg erindrer, ikke muligt at finde den i barokken, man mente, det var en senere parodi -rationalistisk inspireret, ondskabsfuld vittig med sine klodsede rim, sit smagløse billedsprog og frem for alt sin abstruse synd-nåde-ortodoxi (Jo galere, des bedre!).

Den danske form må betragtes som en ualmindelig ubehjælpsom oversættelse. Det ganske afgørende hunde-motiv er tabt. Derimod har vi fået "asen" -er det Aas (ådsel) der er genklang af? Jeg mindes at have hørt en anden form reciteret, hvoraf jeg kun husker: "Så tag din køter, Gud...".

Rabenaas-strofen må jo findes i den danske udgave af Buddenbrooks, men den har jeg ikke ved hånden.

Med venlig hilsen,

Harald Vilstrup

Supplerende bemærkning ved red.

Ophavsmanden til den i HM nr.1 side 18 efterlyste strofe er L. Stange, der i 1903 gav en autoriseret oversættelse for Danmark og Norge af Huset Buddenbrok. Strofens kontekst fortæller om de pietistiske sammenkomster, som konsulinden lod foranstalte med oplæsning af "disse Skatkister, Hellige Timer og Pilgrimsstave, hvis stadige Ømhed for den søde, velsignede lille Jesus virkede ret modbydeligt...En Morgen -en fremmed Præst var netop Gæst hos Buddenbrooks- var man nødt til at synge til en højtidelig og yndet Melodi de Ord:

"Jeg er en Lømmel stiv og stram,
et Asen indtil Døden,
der fraadser i sin egen Skam
og synder ufortrøden.
Ak, Herre, tag mig Køter an,
rusk mig i Øret, naar Du kan,
og giv mig arme Bengel
Plads bag din mindste Engel!"

...over hvilke Fru Grünlich blev saa sønderknust, at hun kastede Bogen fra sig og forlod Salen..."

Som det ses, går den efterlyste strofe tilbage til Stanges oversættelse, men er i den mundtlige overlevering blevet noget forvansket. Stange har således det hunde-motiv, som Vilstrup efterlyser.

For fuldstændighedens skyld skal fra Johannes Wulffs oversættelse citeres dennes version af strofen:

"Jeg er så grim og tjæresort
af alle mine synder,
og åd mig mæt i skammens port
af lastens åbne tønder;
ak, Herre, giv mig arme hund
en nådesknogle for min mund
og tag mig syndelømmel
op i din nådes himmel."

J.L.

Salmebogen i folkets eje

Hvordan man forsøger at hævde sin Ejendomsret

ved antikvarboghandler Johannes Grubb, København.

Den almindelige Forestilling om den Bogbestand, der var at finde hos "Folket", helt op til dette Aarhundredes Begyndelse benævnt "Almuen", er uden Tvivl, at den var meget ringe og paa Landet sjældent omfattede mere end Almanak og Salmebog, og læser man i Poul Martin Møllers "Lægdsgaarden i Ølsebymagle" - som sin parodiske Form til Trods er en yderst troværdig Skildring af en lollandsk Bondegaard omkring Aar 1800 - finder man da ogsaa, at "Bibliotheket" i det grønne Hængeskab omfattede disse to betydningsfulde Værker, suppleret med Rasmussens ABC og Birchs Bibelhistorie samt - tilsyneladende uden for Skabet - "Lærebogen", d.v.s. Balles "Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion".

Paa den anden Side er det nok ogsaa den almindelige Opfattelse, at havde det jævne Folk end kun ganske faa Bøger, saa kunde man dog sikkert regne med, at Salmebogen gennem Aarhundreder var i Hvermands Eje. Man husker da ogsaa fra "Kærlighed uden Strømper", hvordan Mads og Jesper der, hvor de i en Duet opregner Leddikens Indhold, i sidste Linie naar til "Den nye Psalmebog". Vel snarest Kingos, som i en Del af Udgaverne hed "Den forordnede nye Psalmebog".

Denne Forestilling om Salmebogens - de skiftende Salmebøgers - store Udbredelse faar betydelig Støtte, naar man i Biblioteca Danica ser, hvor mange Oplag af de forskellige Salmebøger der kendes, af Kingos saaledes fra 1699 til 1798 mindst 125, og selv af Guldbergs, som jo ikke blev den store Succes, fra 1778 til 1795 2o Oplag. Ganske vist brændte i 1795 det da forhaandenværende store Lager - til Lettelse for de ansvarlige Myndigheder, som havde haft store Bekymringer for at faa Guldbergs Salmebog indført og afsat, men der maa dog være solgt mange i de indtil da forløbne 17 Aar.

Selv efter Branden og endda efter Udgivelsen af Evangelisk-kristelig Psalmebog maa der have været et vist Behov for "Guldberg", eftersom man endnu i 1798, 1799 og 1805 trykte nye Oplag. Disse sidste Optryk har dog nok især haft Sigte paa Norge, hvor "Guldberg" visse Steder fik en længere Levetid end i Danmark.

Man vilde derfor regne med at faa dette almindelige Indtryk bekræftet ved at se paa den Registrering af Hjemmenes Indhold, der findes i Skifteprotokollerne. Men saaledes synes det ikke at gaa. Ganske vist foreligger der i Litteraturen ikke mange Undersøgelser af dette Forhold, men dog saa mange og m.H.t. Tid og

Sted saa spredte, at de skulde kunne give et nogenlunde sikkert Indtryk af, hvordan det almindelige Forhold har været.

Fra Ramsø og Ringsted Herreder har Frits Heide gennemgaaet 8 Skifteprotokoller fra 1704-1799 med tilsammen ca. 1300 Skifter, og kun i 98 af disse fundet Bøger optegnet. Disse 98 er for Bogafsnittets Vedkommende aftrykt i hans Artikel i "Danske Studier" 1918 p.36-47. Kun i 33 af dem nævnes danske Salmebøger udtrykkeligt, og i 27 af de øvrige kan der skjule sig Salmebøger under "nogle gamle Bøger" eller lignende Betegnelse.

Men tilbage bliver altsaa af de 1300 mindst ca. 1240, som hverken nævner Salmebøger eller ikke nærmere betegnede "gamle Bøger".

Fra Aarhus i Perioden 1678-1701 er gjort en Undersøgelse af Palle Birkelund. (Aarbøger udg. af Hist.Samf.f.Aarhus Stift XXII, 1939 p.17-43). Her foreligger af 406 Skifter ca. 110, hvori Bøger er optegnet med Titel, og i disse nævnes Salmebøger i "omkring Halvdelen". Derudover findes ogsaa her en Del Skifter, hvori kun summarisk nævnes "nogle almindelige Bøger" eller lignende, men Antallet af Skifter helt uden Bøger og altsaa ogsaa uden Salmebøger bliver dog meget stort. Alligevel mener P.B. (p.21), at "man vel maa gaa ud fra, at hvert Hjem maa have haft mindst een Salmebog".

Fra Kalundborg i Perioden 1682-95 har Johan Jørgensen (Kirkehist.Saml. 7.R 4.Bd. p.359-371) blandt ca. 100 Boer kun fundet Bøger i 14, og i disse er Salmebøger meget sparsomt repræsenterede.

Skiftebogen fra Kerteminde 1650-1710 er for Bøgers Vedkommende undersøgt af V. Woll (Aarbog f. Hist. Samf. f. Odense og Assens Amter, 22.Aarg. 1934 p.591-595). Ogsaa der registreres Bøger kun i faa Boer. V.W. skriver - aabenbart ud fra den almindelige Opfattelse af Salmebogen som Hvermands Eje: " Smaafolk har maaske ejet en Salmebog, en Postil eller Bønnebog, men den har næppe været værd at optegne" - en Forklaring, man bliver noget skeptisk overfor, naar man ser, hvor ubetydelige Ting der ellers optegnes og vurderes.

Fra Jylland (i 19 Godsers Skifteprotokoller ca. 1735-1755) har F.Elle Jensen (Pietismen i Jylland, 1944 p.17 ff.) blandt 389 Skifter kun fundet 50, hvori Bøger nævnes, næsten alle "af gudelig Art". F.E.J. skriver: "Af Salmebøger findes forbavsende faa. Dog tør man ikke af den Omstændighed, at de saa sjældent omtales, slutte, at de færreste har haft en, den Mulighed foreligger, at de visse Steder har været betragtet som en Slags Familieejendom, som derfor ikke noteredes ved Skifterne, ligesom de her og der kan have fulgt de døde i Graven, anbragt under Hagen". Til den sidste Forklaring - som iøvrigt lyder rimelig - maa dog bemærkes, at hvis det normale Forhold, som flere af de nævnte Forfattere helst vil tro, har været, at hver Person havde sin Salmebog, maatte man i al Fald ved den første Ægtefælles Død kunne regne med at finde mindst een Salmebog i Boet. Men det synes ikke at være Tilfældet.

Ser man paa Helsingørs Skifteprotokoller fra 1571-1621 (Jørgen Olrik: Borgerlige Hjem i Helsingør for 300 Aar siden, 1903. p.98-100), bliver Resultatet lige saa kummerligt. I de af Olrik m.H.t. Bogbestand refererede Boer findes en Del religiøse Bøger optegnet, men af Salmebøger kun een dansk og een tysk.

Hvor udbredt Salmebogen har været, maa saaledes - i al Fald indtil videre - staa hen, men at den i det mindste for nogle har været en højt værdsat Besiddelse, fremgaar af de Paaskrifter, nogle Salmebøger har faaet af Ejere, som derved haabede at kunne sikre dem mod andres uretmæssige Tilegnelse.

Et af mange kendt Eksempel paa saadan Paategning findes i Poul Martin Møllers "Lægdsgaarden", der som sagt i mange Henseender og, hvad det følgende vil vise, ogsaa i denne er en paalidelig Virkelighedsskildring, dér hvor der berettes, at Gaardsdrengen paa Bindet af Lærebogen havde "nedskrevet" en af sine "Gnomer", nemlig:

"Denne Bog er min, Kjøb dig en, saa er det din".

Ganske vist var det her Lærebogen, der var blevet forsynet med dette Digterværk, men det er dog nok kun et Tilfælde. Det kunne lige saa godt have været Salmebogen.

Rasmus har vel ment, at han med sin "Gnome" havde gjort det klart for hver og en, hvem Bogen retmæssigt tilhørte, skønt Paaskriften egentlig ikke oplyser mere om dette end det "Trykt i dette Aar", som jævnligt sattes paa Viser og andre Smaatryk, oplyste om Aarstallet. Men maaske kunde alligevel den anden Linie med sit "Kjøb dig en..." være en nyttig Paamindelse overfor Folk med mindre ærlige Tilbøjeligheder.

Men klogere Folk havde da ogsaa bedre Metoder til at fortælle, hvem der var Bogens Ejer. Den fineste, at lade Navnet gravere i et Sølvspænde, har vel altid været for de faa. Mindre kostbart var det at sætte det i Blindtryk eller Guld - i gamle Dage som Regel dog kun Forbogstaver og eventuelt tilføjet Aarstal - paa Bindets Side eller Sider, og den Skik har levet langt ind i dette Aarhundrede. Mange husker vist endnu, hvorledes Boghandlerne, naar Konfirmationen nærmede sig, udstillede de skind-indbundne Salmebøger med et lille Skilt: "Navn i Guld paasættes gratis". Der var dengang næppe ret mange Konfirmander, som ikke fik en ny Salmebog med Navnet - og jævnlig Konfirmationsdagen - i Guldtryk enten paa Bindets Bagside eller paa Bogens første stive - hvide eller sorte - Blad. Saadan er det vistnok ikke mere.

Men ogsaa Smaafolk, for hvem Sølv og Guld var uden for Rækkevidde, havde behov for ved en Paategning at hævde deres Ejendomsret til Salmebogen, og maatte da nøjes med Blæk. Nogle har maaske gjort som Rasmus, men de mere kløgtige har skrevet eller faaet skrevet deres Navn i Bogen. Andre har dog ikke ment, at Navnet alene var Sikring nok, og har derfor tilføjet en Understregning af den retmæssige Besiddelse som Gye Maria Pauls Datter og hendes Søster Anna Kiestine i

Møgeltønder, der 1751 i Johan Arndts Paradises Urte-Gaard skrev:

Denne boh hører os til med
Ret og Skiel Gud unde os
den At Lære og for
Staae at vy det Evige
Liv kunde faae amen

Som yderligere Sikring kan tilføjes en Advarsel til den, som maaske kunde fristes til alligevel at tilegne sig Bogen. Disse "Meddelelser", som man maaske kan kalde dem, er i de mig bekendte Eksempler ikke ens, men er alligevel bygget over kun faa forskellige Formler, som dels kan varieres og dels optræde baade hver for sig og i Kombination. Hvor alt er samlet paa eet Sted, kan Resultatet blive ganske imponerende, og har forhaabentlig kunnet virke afskrækkende.

De nedenfor anførte Eksempler er ikke mange i Tal, men dog talrige nok til, at de til Grund liggende Formler træder tydeligt frem, og trods deres Forskellighed saa ensartede, at det næppe er for dristigt at antage, at saadanne Inskriptioner er blevet prentet i mangfoldige Salmebøger over det ganske Land - og at andre, naar Sagen er kommet frem i dette Blad, vil kunne meddele mere af samme Slags.

Da det hidtil foreliggende Materiale ikke er saa stort, kan det forhaabentlig tilgives - selv i "Hymnologiske Meddelelser" - at ogsaa Paaskrifter i nogle faa Opbyggelsesbøger og en Bibel er taget med. Opbyggelsesbøger har vel paa lige Fod med Salmebogen tjent den huslige Andagt.

Herefter skal anføres en Række Paaskrifter af den omtalte Art. Foran hver noteres den paagældende Bogs Titel og Trykkeaar. Den benyttede Liniedeling er Originalens. Ligesaa den til Tider meget besynderlige Stavemaade og de regulære Skrivefejl. Det er forsøgt - uden Hensyn til Alder - at ordne dem saaledes, at de enkleste kommer først, og man derefter kan følge, hvordan flere og flere Elementer kan føjes til.

1) I Evangelisk-kristelig Psalmebog, 1813

Denne Bog
tilhøre Dorthee
Nikolaisen og
hvem der
stjeler den er
en Tyv Ammen
Gudbjerg den
1 Januar 1844
Dorthee

2) I Kingos Psalmebog, 1796

Kirsten Hans
datter
d 27de Martii
18o3 Bogen
haver ingen liv
hvem den stiæler
er en tyv
og den skal ingen
Bog stiæle mer

3) I Kingos Psalmebog, 17.. (Titelblad mangler)

Denne Bog Hører
mig Giertrud Jens Daatter
til med Rette og skiel
bogen haver ingen
Liv Hvo den stieler
Hand er en tyv
Synder Grd d 22 Martij 1754
Testerer ..... (Underskriften er vistnok ulæselig)

4) I Guldbergs Psalmebog, 1785

Anne Sophie
Peders Datter
Til Hører Denne
Bog til hører
Denne Bog med
Rette Engen maae
med mig om den trete

5) I D. Johannis Lassenii hans Bibelske Kierne og Korte Begrib Paa Den gandske Hellige Skrift. Uden Aar (ca. 172o)

Bagi:
Jens Jørgensen
smørum over
Bogen havver
intteet liv hvo
Den stiel det er
en tiv 1732

Foran:
Christian Jensen
I
Smørum Over
Dene Bogd hører Mig
til med Rieten er der
nogen vil med mig
om Bogen tertte tig
Bogen haver Intet
Liv hvem den stiel den
er en tiv Anno
18o2

("med Rieten" d.v.s. "med Rette".
"er der nogen ... tertte tig" skal sige: "Vil nogen trætte med mig om Bogen, skal han bare tie stille!")

6) I Niels Hemmingsøn: En Predicken om Christi velgierninger oc Troen, 1573

..... till med
Rette derfor tør der
Ingen om denn med
mig Trette Amen
1612

(De 2½ forudgaaende Linier,
som har indeholdt Navnet,
er - formodentlig af en senere
Ejer - udslettet.)

Judit Rasmus Daater
Er mit Naffn. gud
giffue mig Aff bogen
gaffn Amen

7) I Biblia. Det er Den gandske Hell. Skriftes Bøger, 1732

Foran:
Maren Lars Datter
hør denne Bog til med
rette der tør ingen
med mig om hinde
trede bogen haver
ingen liv vem der
stiel hinde ham er
en tiv og en Røvere
kommer Jeg efter
dig med en kniv det
skal koste dit lange liv
... kommer Jeg efter dig
.....

Bagi:
..... la ver behonne
sin saa beholder jeg og min
denne bog h.....

8) I I.Heitman: Besværede Søe-Mænds søde Siele-Ro ..., 1797

Denne Bog
til Hører Mig Med
rette Der For skal in
gen Med Mig Om
Bogen trete. Bogen
Haver inte Lil Wo
Som stieler Han er
tyv 2 Dage skal Han
Side Paa Wan og Brød
den 3de skal han i
gailen Døe
Andreas Matias
Davidsen Bul i Melse

9) I Kingos Psalme-Bog, 1772

Mæt Peders
Daatter Færs
dene Bog er min kiøb
dig een saa er det din
Bogen Haver ingen
Liv Hvo den stæler
han er en Tyv i galie
skal Hand Lade sit
Liv i tre Dage
skal Hand Ede vand og
Brød den fjerde Dag skal
hand i galien
Døe

10) I Hans Jørgen Birch: Søn- og Fest-Dags Andagter I-II, 1785-87

Denne Bog tilhører Mig Inger Pedersdotter
Hvo som stiæler den er en Tyv
I Galgen skal Han lade sit Liv
Indtil han Hiem bær den med Ære
Da han saa frie for Tiltale skal være
Horsen d 30 Oktober 1827

11) I Kingos Psalme-Bog, 1796

Denne Bog
Til hører mig
Dorthe Magrete
Hans Daatter til
Gud unde mig
den at læse
sijunge og for
staae at jeg et guds
Barn blive Maae
dene Bog er min
kiøb dig een
saa er det din lad
Saa hver beholde
sin saa beholder
Jeg og min

(I Afskrifterne er n eller m med Streg over skrevet som nn eller mm.)

Spørges der nu, af hvem, hvor, hvornaar og hvorfor saadanne beskedne Rimerier er skrevet i Bøgerne, kan man maaske synes, at Materialet er saa spinkelt, at det vil være letsindigt,hvis man forsøger at give et Svar. Muligvis gaar det alligevel an, naar det betænkes, at der for Forfatteren af denne Artikel foruden det fremlagte positive Materiale ogsaa har foreligget et negativt Materiale i det store Antal Salme- og Opbyggelsesbøger uden den Slags Paaskrifter, han har haft i Hænde, siden Interessen for disse Ting for en lille Snes Aar siden blev vakt.

Naar det gælder HVEM og HVOR, behøver man nok ikke at være ængstelig ved paa begge disse Spørgsmaal under eet at svare: Almuen paa Landet. Det er, hvad man paa Forhaand vilde formode, og det bekræftes af de fremlagte Eksempler. Stednavnene er Landsbynavne (Hørsen er rimeligvis Horsens i Vendsyssel), og næsten alle Personnavne er -sen og -datter-Navne. Skriften og Bogstaveringen og Orddelingen røber megen Usikkerhed i Skrivekunsten, og Tegnsætning forekommer kun i to Tilfælde, og da kun Punktum. Desuden er Teksten i flere Tilfælde slemt forkludret.

Med Hensyn til HVORNAAR vil det ses, at det seneste daterede Eksempel har Aarstallet 1844, og det er vel sandsynligt, at 1844 er meget nær ved Grænsen op mod vore Dage, idet den bedre Undervisning siden 1814 nok har faaet Ungdommen til at se med nogen Foragt paa saadan gammel Skik.

Om Grænsen til den anden Side vil det være vanskeligere at drage Slutninger ud fra det her fremlagte Materiale, da Eksemplerne fra den ældste Tid er saa faatallige. Det tidligste er fra 1612, og Muligheden for, at lige saa gamle eller æl-

dre kan dukke op, er naturligvis til Stede, men holder den fremsatte Teori Stik, at det kun er Bøger i Landbefolkningens Eje, der har faaet den Slags Paaskrifter, maa man tro, at Eksempler fra det 17. Aarhundrede er sjældne. Hvor man ikke har kunnet læse, har man næppe haft Bøger. Men med det stigende Kendskab til Læsning, som blev Resultat af Skoleforbedringerne i 1720'rne og 1730'rne maa Bøger være blevet mere udbredt paa Landet, og mange af dem har antagelig faaet Ejermærkninger af samme Type som de anførte. Svaret paa HVORNAAR maa da ud fra det foreliggende Materiale og ovenstaaende Betragtninger blive, at den Periode, hvorfra man kan vente at finde flere Eksempler, næppe kan sættes til mere end 1600 - 1850, med den største Udfoldelse i det 18. Aarhundrede.

Det sidste Spørgsmaal HVORFOR synes at være det sværeste. Til at konstatere, hvem Bogen tilhørte, behøvedes jo kun Navn og Sted. Er Tilføjelserne da udsprunget af Skrivekløe eller Spøgefuldhed? I al Fald ikke det første. Dertil har Pennen ligget de skrivende for tungt i Haanden. Næppe heller det sidste, selv om den Straf, der trues med, ikke finder Hjemmel i Chr.V's danske Lov, og man betænker sig paa at tillægge dem saa gammel Tradition, at de kan føres tilbage til en Tid, da Galgen var Tyven vis, dersom han blev fundet.

Men hvad da? I det foregaaende er de tilbagevendende Ord og Rim blevet omtalt som Formler, men i og for sig kunde Ordet Formularer lige saa godt være brugt, og dermed melder sig straks et nyt Spørgsmaal: Har man tillagt disse Paaskrifter - i Særdeleshed Truslerne - en beskyttende, en magisk Betydning, og er man holdt op med at bruge dem, da Almuens voksende Oplysning i forrige Aarhundrede trængte Overtroen tilbage?

Trusler mod den, der vil forgribe sig paa den Genstand, som bærer Paategningen, kan der vistnok anføres mange Eksempler paa, baade inden- og udenlands. Her skal nævnes, at der findes fire Runesten, som paa denne Maade søger at værne sig mod Overgreb. Bedst kendt er Glavendrupstenen, hvis Indskrift - i Wimmers Oversættelse - slutter: " Tor vie disse Runer. Den skal visselig komme til at sone sin Brøde, som øver Vold mod denne Sten eller drager den bort (for at rejse den) over en anden."

Et Tilfælde, hvor en lignende Trusel, der ganske vist ikke er anbragt paa Tingen selv, skaffede en "bortført" Alterkalk tilbage til den Kirke, hvor den hørte hjemme, kan der være Grund til at omtale. I Ørsted Kirke ved Randers findes en kostelig Kalk fra Middelalderen, skænket i 1613 af Fru Anna Krabbe til Stenalt. Men med Kirkeejerens formentlig noget modvillige Godkendelse var den i 1888 afgivet til Oldnordisk Museum, og havde sikkert den Dag i Dag staaet paa Nationalmuseet, hvis der ikke kort efter paa en overkalket Stenplade i Kirkens Korbue var blevet fundet en Indskrift, der nedkaldte Guds "strenge Vrede, evig Formaledidelse med Ulykke" over den, som fratog Kirken Kalken. Det gjorde Indtryk paa Museet, og Alterkalken vendte hjem til Ørsted.

Disse uhyggelige Udsigter for Bortføreren havde iøvrigt allerede een Gang tidligere, da en brandenburgsk Oberst under Svenskekrigen havde røvet Kalken, bragt den tilbage til Kirken. (Fra Randers Amt XX, 1926 p.50-52)

Hvem ved, hvor mange Salmebøger Paaskrifternes Trusler har reddet fra at blive Tyvens Bytte?

Om det i disse to Tilfælde, hvor hedensk eller kristen guddommelig Beskyttelse paakaldes, er korrekt at tale om magisk Betydning, maa andre afgøre, men det er dog nok tilladeligt at se en Sammenhæng mellem disse Indskrifter paa Sten og de meddelte Trusler i Bøger og mene, at de belyser hinanden.

Spørgsmaalet HVORFOR har med disse Sammenstillinger og Betragtninger ikke faaet noget klart Svar. Forfatteren af denne Artikel hælder til den Opfattelse, at Bøgernes Ejere har tillagt Paaskrifterne en beskyttende Værdi, som man godt kan kalde magisk.

Til Afslutning skal opstilles de Elementer, som Paaskrifterne er opbygget af:

1) .. hører... til med Rette
ingen tør med mig om Bogen trætte.

2) Denne Bog er min
køb dig en saa er det din.

3) Lad saa hver beholde sin
saa beholder jeg og min.

4) Bogen haver intet Liv
hvo den stjæler er en Tyv.

(Oplysningen om, at Bogen ikke har Liv, er noget gaadefuld, men skyldes vel kun Behovet for et Rim paa Tyv.)

Dertil de frygtelige Trusler om Vand og Brød - hvor Brø(d) rimer paa dø - og Døden i Galgen.

Kender nogen disse eller lignende Rimerier fra Bogpaaskrifter eller andre Omraader, maaske Anvendelser, som kan røbe noget om deres Oprindelse?

EFTERSKRIFT

1) Kuriøst Sammentræf eller virkelig Sammenhæng?

Hans Christensen Sthen lader i sin "Vandrebog" Bogen sige:

Jeg heder Vandrebog
oc det med rætte
Der kan ingen med skæl imod trætte.

(citeret efter H.Brix' Indledning i Carl S. Petersens Udvalg af Vandrebogen, 1914)

Altsaa de samme Rim: Rette - trætte, som optræder i fire af de citerede Paaskrifter. Den Mulighed, at Rimene i Paaskrifterne skulde kunne føres tilbage til Sthen, kan nok straks udelukkes. Derimod er det vel ikke ganske usandsynligt, at Sthen baade selv har kendt den Skik at mærke Bøger med disse Rim og har kunnet forudsætte den kendt af Læserne og derfor har laant Rimene til sin Bog, da det var den, som skulde forsvare sig. Dersom dette er rigtigt, maa altsaa Skikken have været udbredt et godt Stykke Tid før 1600.

2) Et Par (mere fromme) Formler, som falder lidt uden for denne Artikels Emne, ses i Eksempel 11 og 6 og i den før de nummererede Eksempler citerede Paaskrift, i Nr. 11 kombineret med to af de behandlede Formler. Flere Eksempler paa disse fromme Formlers Anvendelse er Forfatteren af denne Artikel bekendt, og der er næppe Tvivl om, at de har haft en betydelig Udbredelse.

3) Om en anden Skik i Forbindelse med Salmebøger, som kunde have sin rimelige Plads under den første Del af denne Artikels Overskrift, kan "Lægdsgaarden"s Forfatter ogsaa erindre, naar der om Tjenestepigen Gertrud skrives: "Til det offentlige Bibliothek havde hun foræret en Urtekost af Tanacetum Balsamita (Balsom) og Artemisia Abrotanum (Ambra). Denne Samling efterlod hun sidste Søndag i Psalmebogen".

Ogsaa andetsteds (bl.a. i Aarbøger udg. af Hist.Samf.for Aarhus Stift XXII, 1939 p.47, hvor Skikken nævnes som levende i Hads Herred endnu i 187o'rne og netop "lidt Ambra og et Balsamblad" omtales) er det berettet, at Kvinderne paa Landet, naar de gik til Kirke, brugte at lægge en lille Gren af en duftende Plante i eller ved Salmebogen. Maaske for at hjælpe mod Ildebefindende i den indelukkede og mugne Luft, som nok tit har staaet i de gamle Kirker.

Johannes Grubb
J.P.E.Hartmanns Allé 31, st.
2500 Valby

Efterskrift ved Jens Lyster

Til de anførte eksempler på advarende ejerinskriptioner i salmebøger kan jeg fra mit bibliotek føje endnu et, nemlig fra
S. Nyborgs oversættelse af Joh. Quistorps Siælens aandelige Lyst=Hauge, 1769:

Erich Wilhelm Algreen.
det er mit rette Naven.
den som mig om Bogen trette
han er en tyv og en skeielm
og den som mig føder det
er min Moder - Wilhelm.
den 4lde Mai 1817. -

Wilhelm synes lidt uheldig, både med den påfaldende dato og den sære cocktail af formler, som han har mixet. I "mit rette Navn" virker adjektivet ubegrundet og lader sig vel kun forklare som en erindring om formlen "hører til med Rette/ ingen tør med mig om Bogen trætte" (jfr.eks. 4 - 8). Tilsvarende mangler "tyv" sit rimord "liv" (jfr.eks. 9 - 10), og "navn" rimordet "gavn" (jfr. eks. 6). Eneste rimpar "skælm - Wilhelm" er sært sammenføjet af den trivielle oplysning om at moderen giver ham føden. I et brev til mig giver Johs. Grubb flg yderst rimelige forklaring på denne detalje:

"E.W. Algreens mislykkede Rimeri i Lyst-Haugen indeholder foruden de i min Artikel anførte Formler ogsaa Reminiscenser af en anden standardiseret Paaskrift,

nemlig den som Rasmus i Lægdsgaarden havde indført Begyndelsen af i Lærebogen, da han som anden Sentens skrev:

Den som mig føder, det er Gud Fader.
Den som mig klæder, den som mig klæder -

Efter Topographens Formodning har han ladet dette Tankesprog ufuldendt "for derved at give en Finte til Lægdsmanden, som er temmelig illiberal i at opfylde sin Forpligtelse til at holde ham med Klæder."

At Poul Møller har set denne Paaskrift i dens fuldstændige Form i en Salmebog i Sognet, behøver man ikke at tvivle om. Men hvordan lyder den fuldstændige Formel? Jeg kender den ikke, men ud fra Wilhelms Vers gætter jeg paa, at Formlen har sluttet saaledes: "det er min Moder." Hvis min Konjektur er rigtig, vil man i "Verset" have et vidunderligt Ruskomsnusk af næsten alle de af mig behandlede Formler + Rasmus' 2den Sentens i dens ubeskaarne Form."

Såvidt Johannes Grubb, der med sin artikel har peget på et område af dansk salmehistorie, som kun er alt for lidt belyst. Vi modtager gerne fra andre af vore læsere yderligere bidrag, der kan supplere det ovenstående eller på anden måde fortsætte en kortlægning af traditioner omkring salmebogen i folkets eje.

red.

N Y T O G G A M M E L T (fortsat fra side 54)

endsige oversættelse af Hermanns billede af menneskets synder, der er "viel wie Sandt am Meer". I vers 3 er linjen "At, Herre, jeg til dig går hjem" indføjet uden sans for, at dette vers fra Hermanns hånd er tænkt som "stille, passivt, uden bevægelse, i modsætning til vers 4's vældige bevægelse med Kristi opstandelse og himmelfart". Respekten for både latinsk og tysk original får endv. Vilstrup til i vers 2 at anvende "vunder" som den bedste oversættelse af "vulnera" og "Wunden rot".

Fælles for Aastrups og Vilstrups salme er afhængigheden af traditionen, der på vidt forskellig måde bliver en kilde til fornyelse af salmesangen. At "arkivarbejde" er en nyttig vej til nyskabelse kan vel ikke overraske nogen. Al den stund al ægte fornyelse i kirken jo er blevet til ved fordybelse i og nytolkning af det overleverede.

Hvordan forholder det sig nu med de "nye" salmer, som er optaget i såvel dette som tidligere numre af HM? I redaktionen har vi fået en del ris i den anledning. Vor politik har imidlertid hidtil været ikke at øve censur, men fungere som kontaktmulighed. HM har mere skullet orientere om hvad der rørte sig på salmesangens område end det har villet gøre ubeskedne krav på at være selve fornyelsens skaber og den høje kvalitets medium. Når vi altså er blevet bebrejdet at være for ukritiske med hvad vi bringer, vil vi til vort forsvar kun sige, at vi med hensyn til de nye salmer hverken har været kritiske eller ukritiske!

Kritikken har vi beholdt for os selv og overladt til vore begavede læsere i hvert enkelt tilfælde selv at vurdere, hvad der er peber og hvad der ikkun er muselort, for nu at citere Luther. Det er tænkeligt, men ikke uden videre givet, at peberkornene har været i mindretal. Den enkelte salmedigter må selv stå til regnskab for sine bidrag.

Der skal ikke i denne omgang gøres forsøg på at foretage en vurdering af de nye salmer, som vore læsere fra tid til anden og nu sidst i dette nummer har set prøver på. Men vi håber i et af de næste numre at kunne bringe en første kritisk vurdering for at få den samtale i gang, som må være forudsætningen for et godt og frugtbart arbejdsklima. Vi spår næppe galt ved at gætte på, at en del af diskussionen vil blive en nærmere belysning af forholdet mellem nyt og gammelt, mellem tradition og fornyelse. Det nye må akceptere, at det først og fremmest er holdningen til det overleverede, der afgør, om det kan kaldes salme. Fornyelsen vil næppe blive til menighedssang, med mindre den udspringer af traditionen, dvs. af troen og evangeliet.

red.

Nye salmer

ved seminarieadjunkt cand.theol. Kaj Mogensen, Nr.Nissum.

I 1971 udsendte Landsrådet for KFUM og K-organisationerne et salmehæfte med 50 nye salmer. Hæftet hedder "Salmer". Der er tale om et lille uprætentiøst hæfte i en forholdsvis billig udførelse. Udgiverne regnede med et lille oplag, men behovet for nye salmer må åbenbart have været meget stort. "Salmer" er nu fremstillet i ca. 60.000 exemplarer og sælges stadigvæk i hastigt tempo, således at det samlede oplagstal vil blive endnu højere. Årsagen til dette store salgstal må uden tvivl søges i to faktorer: For det første den billige pris af 4 kr. I så vid udstrækning som muligt har der nemlig ved fremstillingen været anvendt ikke-professionel arbejdskraft. For det andet står der en række store kirkelige organisationer bag udgivelsen, hvilket giver en stor berøringsflade og mange potentielle købere. Hæftet har på ingen måde været opreklameret. Der er ikke indrykket én annonce. Det er klart, at den meget prisbillige udførelse kan ses på kvaliteten, men stort set er den efter vor opfattelse acceptabel. Som sekretær i en af de medudgivende kirkelige organisationer har jeg haft mulighed for i nogen grad at se, hvorledes hæftet bruges: i første række uden for gudstjenestesammenhæng, hvad der iøvrigt også var udgivernes hensigt. Vi har set, hvordan de nye salmer nu synges ved møder, lejrbål mv. i meget stort omfang. Det er efter salmehæftets fremkomst blevet meget almindeligt, at de unge ganske spontant synger salmerne - som regel til guitarledsagelse. Der er ingen tvivl om, at salmehæftet har fået et meget stort antal unge til at synge salmer igen. Interessant er det, at salmerne integreres i de unges almindelige

sangrepertoire og synges i flæng med viser, udenlandske sange osv. Dernæst bruges salmerne ved børne-, familie- og ungdomsgudstjenester. Et stort antal er iøvrigt solgt til skoler, der benytter dem i sang- og kristendomsundervisningen. Endelig har en del præster anskaffet sæt til konfirmandundervisningen.

Jeg har også i nogen grad været i stand til at registrere, hvilke af hæftets 50 salmer der bliver brugt. De er spredt over de forskellige kategorier af salmer. Dog er korte salmer på kendte melodier mest elsket. I "Salmer" har vi nogle få nye salmer på traditionelle salmemelodier. Det er mit indtryk, at disse salmer så godt som ingen udbredelse har fået.

Kun meget få af salmerne i dette hæfte kan tåle, at der "slides" på dem. Brugerne bliver som regel hurtigt trætte af de allerfleste. Ganske få synes dog slidstærke. Det gælder vist især Dorte Roager Larsens enkle børnesalmer.

Det redaktionsudvalg, der redigerede "Salmer", er nu gået igang igen. Behovet for nye salmer er stadigvæk stort, og da de fleste nye salmer i følge sagens natur ikke er slidstærke, må "det røde salmehæfte" have en afløser. I forordet til "Salmer" bad vi folk, der måtte have nye salmer - tekster og melodier - om at sende dem til redaktionen. Vi har fået mange henvendelser og et meget stort materiale, hvoraf dog langt den overvejende del næppe vil kunne udgives. Vi har derfor ønsker om yderligere materiale og vil gerne i kontakt med de af Hymnologiske Meddelelsers læsere, der skriver salmer. Her er virkelig mulighed for, at ens salmer kommer i "levende brug". Vi regner me en udgivelse i samme form og på samme måde som "Salmer". Det vil sige en ikke-kommerciel, prisbillig fremstilling i off-set, men ligesom "Salmer" i en tiltalende lay-out med illustrationer. Salmer kan sendes til Kaj Mogensen, Svinget 9, Nr.Nissum Sem.by 7620 lemvig. Udgivelsen er planlagt til begyndelsen af 1974, og da udvalget samles næste gang primo september, må salmer være mig i hænde inden 1. september.

K.M.

Bibelcitater i DDS

ved Jens Lyster.

I forrige nr. af HM s.17f kom jeg for skade at hævde, at vi ikke har noget opslagsværk over bibelcitater i DDS. Efter at have anskaffet Helge Dahns Salmehåndbog, En gennemgang af den danske salmebog, Kbh.1968, har jeg måttet revidere denne opfattelse. For Dahn er det nemlig et vigtigt anliggende at påvise de bibelske kilder og impulser til hver enkelt salme. Med denne bog ved hånden er man godt hjulpen et langt stykke vej.

Salmesproget er imidlertid så gennemsyret af bibelske vendinger, at det nok kan have sin vanskelighed at få sagt det sidste ord i denne sag. I alt fald er

endnu et værk om dette emne ved at se dagens lys, idet pastor Holger Bennike, forfatteren til Salmeordbog, Kbh 1970, er ved at lægge sidste hånd på et værk om "Bibelen i Salmebogen". Bennike griber det bibelske stof an på en anden måde end Helge Dahn, idet hans udgangspunkt ikke er salmebogen, men biblen. Ved at gå "Fra biblen til salmebogen" får man et godt overblik over, hvilke bibelske skrifter og skriftsteder der særlig har betydet noget for salmedigtningen. I stedet for den tørre opremsning af nogne tal med henvisning til bibelsteder og salmenumre, som man kan finde i tilsvarende tyske værker, foretrækker Bennike at citere teksten som vist nedenfor. Da vor tids teologer og lærere - det bliver vel fortrinsvis til dem at værket henvender sig - ikke ligefrem kan siges at glimre ved bibelkundskab, vil Bennikes let tilgængelige arbejde sikkert af mange blive modtaget som en kærkommen håndsrækning, når det engang udkommer. Værkets afsluttende del kommer til at hedde "Fra salmebogen til Bibelen", hvilket vel bliver et sidestykke til det tyske opslagsværk "Die biblischen Quellen der Lieder".

Fra Bennikes manuskript bringer vi et par smagsprøver fra værkets begge afsnit:

(Fra Bibelen til salmebogen)

Ps. 23,1 Herren er min hyrde, mig skal intet fattes. 378,7 489,6 496,1 497,1 498,1

2 han lader mig ligge på grønne vange, til hvilens vande leder han mig, han kvæger min sjæl. 26,4 143,2 496,1 497,2 498,2-3

3 han fører mig ad rette veje for sit navns skyld. 19,3 414,1 419,3 497,3 542,4 646,6 732

.....

Ps. 24,7 Løft jeres hoveder, I porte...at ærens konge kan drage ind! 9,7 62,4 68,2 70,1 71,1 114,5 134,9 150,9.10 215,1 753,2

8 Hvo er den ærens konge? Herren stærk og vældig... 232,2

.....

Ps. 25,2 min Gud, jeg stoler på dig... 27,1 32,1 505,7 519,1

De understregede tal tænkes sat med særlig sats, da det er henvisning til numre og vers, hvor påvirkningen fra Bibelen er klarest. Det andet er mere eller mindre relevante associationer.

(Fra salmebogen til Bibelen)

230. Luk øjne op, o kristenhed

1. Mt.25,1
2. Pr.1,13 2.Kor.4,17 2.Tim.3,12.15
3. Da.7,13 Mt.24,30 26,64 Mk.13,26 14,62 Lk.21,27 Ro.15,5 2.Kor.1,3-4 Fi.2,2 Åb.1,7

J.L.

Anmeldelser

Ludwig Dietz' Salmebog 1536 i faksimile. Med boghistorisk redegørelse ved udgiveren, prof. dr.theol. Niels Knud Andersen. Pris: 92 kr.

Under senare decennier har åtskilliga faksimileditioner utgivits beträffande danska psalmböcker och mässböcker från 1500-tallet. Som exempel kan nämnas Hans Thomissens Psalmebog 1569, som utgavs i faksimil av Det danske Sprog - og Litteraturselskab 1933 med efterskrift av P.Severinsen. År 1967 kom den i Malmö utförda faksimilupplagan av Malmöpsalmboken 1533 med efterskrift av Anders Malling, och 1968, lagom till fyrahundraårsminnet utgavs ett nytt faksimil av Thomissens Psalmebog, med orientering och bibliografi av Erik Dal. Det senaste i denna väg är den av Andelsbogtrykkeriet i Odense 1972 utgivna faksimilupplagan efter det enda bevarade originalet av 1536 års Nogle nye Psalmer oc Lofsange, tryckt i Rostock hos Ludwig Dietz. Originalet finns på Kungliga biblioteket i Stockholm, och denna faksimilupplaga är välkommen inte minst här i Sverige. Själva redogörelsen för boken och dess historiska bakgrund är författad av professor, dr. theol. Niels Knud Andersen. Utgivare för hela verket är Universitets-Jubilæets danske Samfund. Det hela är ett standardverk i sitt slag, ett dokument av oskattbart värde i ett synnerligen tilltalande yttre utförande.

Bokens original har sålunda av gammalt hemvist här i Sverige. När psalmhistorikern, stockholmsprästen Johan Wilhelm Beckman år 1843 befann sig på en forskningsresa i Skåne i samband med förarbetet för psalmhistoriens första häfte, som kom ut två år senare, gjorde han ett par unika fynd. Det ena var just denna i Rålambska samlingen i Norra Strö förvarade samling Nogle nye Psalmer (Beckman, Psalmhistoria, s.76). Landshövdingen och presidenten Gustaf Claësson Rålamb (1675-1750), tillika lärd bibliofil, hade grundlagt denna samling. Men N.K. Andersen visar med ledning av ett försättsblad, att boken hade tillhört släkten Ribbing, i det att initialerna här, "A R", betyder Anna Ribbing, vars barnbarn Gustaf Rålamb var. Den av Beckman påträffade boken hamnade sålunda omsider på Kungliga biblioteket.

Av äldre undersökningar beträffande detta och andra psalmbokstryck från reformationstiden hänvisar professor Andersen bl.a. till P.Severinsen (1904). Andersen har dock på flera punkter korrigerat denna forskning, såväl i detta sammanhang som tidigare, särskilt i en uppsats i Kyrka, folk, stat, festskrift till Sven Kjöllerström (1967).

Den nu föreliggande boken innehåller tre olika skrifter, alla utgivna av Ludwig Dietz i Rostock. Den yngsta av dessa, som egentligen till sin karaktär är ett tillägg till 1529-psalmboken, står först och har givit hela samlingen

dess namn. Efter denna del följer den som tilldrar sig största intresse, Een ny handbog/ med Psalmer oc aandelige lofsange. wddragne aff then hellige schrifft (1529). Den tredje och sista delen härrör också från 1529 och kan möjligen, som N.K. Andersen visar, ligsom psalmboken vara ett avtryck av en magdeburg-upplaga. Titeln lyder: En kort underwysning gantske salig oc trøstelig/ att forholde thennom som ligge ÿ theris helsot. Originalet från 1527 härrör från prästen i Nürnberg Thomas Venatorius.

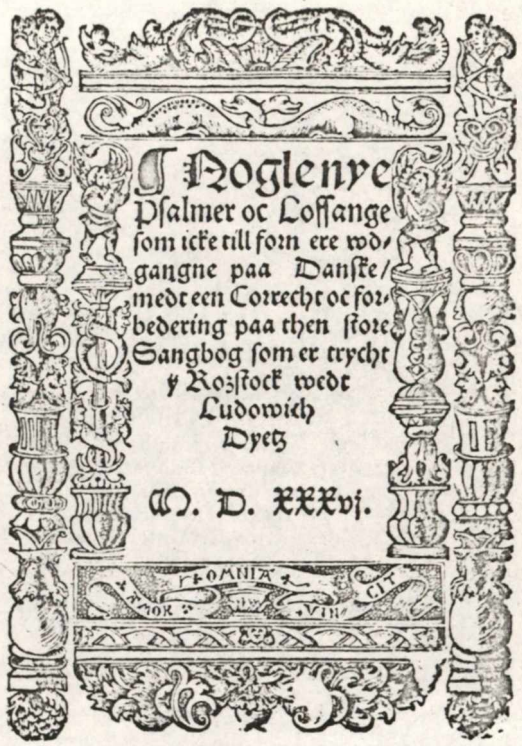
Nogle nye
Psalmer oc Loffange
som icke till forn ere wd-
gangne paa Danske/
medt een Correcht oc for-
bedering paa then ſtore
Sangbog ſom er trycht
ÿ Rozſtock wedt
Ludowich
Dyetz
M. D. XXXvj.

Men det är den mellersta av de tre böckerna som särskilt samlar intresset. Dansk psalmhistorisk och psalmbokshistorisk forskning har en gång för alla ett gynnsammare utgångsläge än den svenska genom de notiser som Hans Thomissen kompletterade sin psalmbok av 1569 med. Här meddelas att Claus Mortensen med hjälp av sin medbroder Hans Spandemager lät trycka den första danska psalmboken i Malmö år 1528. Den blev 1529 och 1534 förbättrad av dem och av Arvid Pedersen, sognepræst på Bornholm, samt några gudfruktiga män i Jylland. Det anges inte var 1529-upplagan blev tryckt. Vidare nämnes den evangeliska mässan på danska, som Claus Mortensen låtit trycka i Malmö, alltså hos den förut i Sverige, i Söderköpinge, verksamme Oluf Ulricksen.

I förordet till Nogle nye psalmer 1536 nämner Dietz att han hade tryckt psalmboken 1529 ordagrant, med tryckfel som han nu rättade, efter en upplaga med liten stil med noter och melodier. Äldre folk hade, menade han, svårt att läsa denna småstilta psalmbok. Bokbindaren i Rostock Hans Meyer hade låtit trycka den i Magdeburg, och enligt N.K.Andersen var det önskvärdheten av nottryck som hade föranlett Meyer att vända sig dit. Tidigare har man, efter Severinsen, ansett att den meyerska upplagan var ett avtryck av en malmöupplaga från 1529, men denna sistnämnda har enligt Andersen sannolikt inte existerat. Andersen visar också det ohållbara i en äldre åsikt om en gemensam förlaga för Dietz tillägg med nya psalmer 1536 och konkurrenten Christiernus Pedersens malmöpsalmbok 1533 i en upplaga från 1531, vars existens likaså måste ifrågasättas. Dietz förlaga 1536 har i stället, anser författaren, varit den upplaga från 1534, som Thomissen nämner i sitt förord. Tryckfelslistan från 1536 beträffande Meyers 1529-upplaga anser professor Andersen kunna utgöras av insamlade korrekturer i samband med användningen. Kanske kan det tilläggas att Dietz genom att framhål-

la den svårlästa stilen i den meyerska upplagan skaffade sig ett senkommet försvar för åtgärden att omedelbart efter Meyer på eget initiativ göra ett omtryck. Dietz hade för egen del i skrivelse 1524 angående borgarrätt i Lübeck förbehållit sig rättigheten att hans tryckta verk inte fick tryckas om av någon annan inom ett år (W.Gläser, Bruchstücke zur Kenntnis der Lübecker Erstdrucke von 1464 bis 1524, 1903, s.193).

Redan genom titeln till Dietz psalmbok får man med det där ingående ordet handbok, framhåller Andersen, en erinran om att den har haft en tysk enchiridion-upplaga till förebild, en som också har innehållit tidegärden och mässan. Upplagan av 1536 i dess helhet har, framhålles det vidare, en försäljningsteknisk bakgrund. Dietz har haft en restupplaga av psalmboken från 1529, och det gällde få folk att köpa denna i stället för malmöpsalmboken 1534, som han själv hade använt. De tillagda psalmerna 1536, alltså bandets första del, vare sig nu denna är komplett eller inte, har inte sänts ut som en självständig skrift. Hela psalmverket från 1536 är "ett slags andra upplaga av en psalmbok med ett tillägg", varvid detta sistnämnda står först (s.102).

Det som i Dietz psalmbok 1529 givit anledning till ständig diskussion i Sverige är en liten detalj vid slutet av boken, överskriften beträffande de tre sista psalmerna:"Tesse effterfølgende tre sange ere vdtagne aff thet Swenske Exemplar". De tre sångerna är "THen som wil een Christen hede", "O Jesu Christ som mandom tog," samt "O Herre Gud aff himmerig". De återfinnes i det fragment, som påträffats av en präst i en stuga i Småland 1870 och som nu tillhör Göteborgs universitetsbibliotek. Dessa hos Dietz återgivna sånger är den andra, tredje och fjärde i dette fragment, som ofta har ansetts härröra från det psalmhäfte, som enligt olika uppgifter utgavs i Stockholm 1530, "Någhre gudhelige wijsor". De tre sångerna är hos Dietz men ej i den svenska versionen försedda med melodihänvisning. I den del av psalmboken 1529 som brukar tillskrivas Arvid Pedersen, den av Hans Thomissen omnämnde bornholmsprästen, har återgivits, med marginalskriftställen men utan melodihänvisning, den första av dessa svenska psalmer, "O Fader wor barmhiertig oc god". Ett svenskt "exemplar" skall sålunda ha existerat 1529.Andersen berör den dåtida innebörden av ordet "exemplar" (s.49ff), och enligt hans mening kan det här betyda ungefär den

svenska modellen, underförstått för evangelisk mässa. Det kan tilläggas, att ordet exemplar hos Olavus Petri (i dennes Samlade skrifter, 1, 1914,s.311, jfr även s.154) liksom i tyska handlingar från 1522, 1527 och 1530 från Michaelisbrödernas tryckeri i Dietz egen stad Rostock (G.C.F.Lisch, Geschichte der Buchdruckerkunst in Mecklenburg, 1839, s.255 ff.) betyder den förlaga, den handskrift, efter vilken ett verk trycktes. Den närmast till hands liggande tolkningen av uttrycket "thet swenske exemplar" skulle i så fall vara att Dietz, om nu tillägget av de tre psalmerna härrör från honom, även hade utfört ett svenskt, nu annars okänt psalmtryck.

Med sin orientering om Ludwig Dietz Salmebog 1536 har professor Andersen grundligt och sakligt klarlagt många problem. En avslutande innehållsförteckning ger en överblick över de danska psalmerna från 1529 och 1536. N.K. Andersens redogörelse liksom hans tidigare forskning måste sålunda vara ett väsentligt bidrag även när det gäller synen på reformationsverket i dess helhet i de nordiska länderna.

Allan Arvastson
Teol. dr., Eslöv.

Sven-Åke Selander: "Den nya sången". Den anglosachsiska väckelsesångens genombrott i Sverige. 282 sider, with a summary in Englich. Bibliotheca Theologiae Practicae 28. CWK Gleerup Bokförlag, Lund 1973. Pris: 41 svenske kroner.

Den 12. maj forsvarede lektor Sven-Åke Selander med megen ros sin teologiske doktorafhandling om svensk salmesang i forrige årh. for det teologiske fakultet ved Lunds Universitet.

HM har bedt dr. Selander om kort at redegøre for afhandlingens indhold. Vi håber ved en senere lejlighed at kunde bringe en kritisk anmeldelse af værket.

Innehållet i avhandlingen kan sammanfattas på följande sätt:
I svensk kristenhet har sånger som "Morgon mellan fjällen", "Klippa, du som brast för mig", "Här en källa rinner" etc länge haft en fast plats i sångrepertoaren. Ursprungligen kom de sångerna västerifrån. På 1850-talet började de översättas på allvar och vann snabbt spridning.

Redan före 1850-talet hade man emellertid varit medveten om att framför allt England - men också Amerika - kunde erbjuda sångmaterial för de framväxande väckelserörelserna. Detta intresse för det anglosachsiska gick hand i hand med intresset för litterära och politiska förhållanden i den engelskspråkiga världen. Bland dem, som tidigt utnyttjade de engelskspråkiga sångerna, märks C.O. Rosenius. Han tryckte sina översättningar i Pietisten. I Göteborg översatte Fredrik Olaus Nilsson sånger ur en engelsk sångbok och flera av dem vann senare spridning i baptistiska kretsar. I bevarade handskrifter från denna tid ser man också klart intresset för att översätta engelska sånger. Ett exempel är Pauline

Westdahl - komministerfru från Jönköping - som i sina handskrifter från slutet av 1840-talet visar trägna försök att komma till rätta med engelska texter.

Under 1850-talet tog översättningsarbetet fart på allvar. Det tidigare dominerande tyska materialet kompletterades med lättsjungna engelska och amerikanska texter. Mest spridda blev till en början Betty Ehrenborgs översättningar. En starkt bidragande faktor till framgången för hennes sånghäften var det stora behov av sånger, som söndagsskolan och skolan drivit fram. Senare kom Lina Sandell att tillföra den svenska väckelsetraditionen både direkta översättningar och texter, till vilka hon fått mer eller mindre direkta impulser från engelska tidningar och tidskrifter, som hon läste. I tidningarna Budbäraren och Barnens Tidning hade hon ett bra forum för att föra fram sina dikter. Den slutliga segern för anglosachsiskt material kom genom en samling, som hette Pilgrimssånger och som kom ut 1859. Bakom den stod främst baptisterna Gustaf och Per Palmqvist. Bland medarbetarna märks dock representanter för olika riktningar i dåtida svensk kristenhet. Sångbokens "ekumeniska" karaktär gjorde den också spridd som ingen annan sångbok vid den tiden. Nu infördes främst amerikanska väckelsesånger.

Införandet av engelskspråkiga sånger betydde emellertid inte, att sångernas innehåll behövde upplevas som nytt och främmande. Man följde inget bestämt mönster, när man fyllde ut vissa engelska texter med svensk nydiktning eller när man ersatte ord i de engelska texterna med svenska ord med annan innebörd. En närmare undersökning visar tvärtom att det finns grundläggande tematiska likheter mellan den äldre svenska sångtraditionen och den nya engelskinspirerade. Man kan emellertid också belägga nyanser sådana som att exempelvis flera översättningar från engelska förstärker bön- och lovsångsmotivet i svensk väckelse och betonar temat "Kom-som-du-är". Historiskt kan de båda traditionerna föras tillbaka på gemensam tysk bakgrund och inspiration främst genom anknytning till den tyska Geist-reiches Gesang-Buch, utgiven av Anastasius Freylinghausen i Halle i flera upplagor under 1700-talet och spridd långt utanför Tysklands gränser. Den påverkade den andliga sångens utformning både i Sverige och i England. Det starkt dominerande intresset för bibelordet både i engelsk och svensk väckelse medverkade också till att de nya sångerna inte behövde upplevas som "nya" utan som ett nytt och fräscht sätt att framställa välkända teman.

På liknande sätt behövde inte de nya melodier, som infördes tillsammans med de nya texterna, upplevas som främmande för svensk tradition. En del av dem hade en gemensam bakgrund i Freylinghausens sångbok, en del av dem hade hämtats från den då i västerlandet allmänt accepterade musikaliska romantiken. Uppteckningar har visat, att den faktiska sångtraditionen ute i landet företedde en annan bild än man gärna föreställer sig utifrån exempelvis Haeffners koralboks utslätade ideal från 1820. Istället kan man visa, hur sångtexter från Sions Nya Sånger - en herrnhutiskt präglad sångbok med stor spridning i Sverige - hänvisas till melodier, som kommit in via bekantskap med sångböcker västerifrån.

Det är alltså inget märkligt, att flera av de sånger, som översattes under 1850-talet, fått en fast tradition framför allt i väckelse påverkad av Evangeliska Fosterlandsstiftelsen.

Sven-Åke Selander
Teol. dr., Malmø.

Hymnologiske Meddelelser udkommer i 1973 i 4 numre á 4o-5o sider.

Abonnement: tegnes ved indsendelse af 2o kr til:

giro nr. 2o 11 19
Salmehistorisk Selskab,
Sekretæren,
Tartinisvej 12^{2}th.,
245o København SV.

Løssalg: Enkelte numre af årgang 1973 koster 7 kr. og kan fås ved indsendelse af beløbet til ovenstående adresse. Eller de kan købes ved henvendelse Købmagergade 46,2., "Hymnologiske Meddelelser", lokale 438, torsdag kl. 15-16.
Af de syv udkomne numre fra 1972 haves endnu et begrænset oplag af nr. 5 og 6. De koster 3 kr. stk.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Kandidatstipendiat, cand.theol. Jens Lyster (formand)
Professor, dr.theol. Niels Knud Andersen (næstformand)
Stud.theol. Tove Villarsen (sekretær).

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Ansv.red., cand.theol. Jens Lyster.
Træffes torsdag kl.15-16, Institut for dansk Kirkehistorie, Købmagergade 46,2., lokale 438. Tlf: (o1) 11 51 33, lok.323.
Privat efter kl. 19, tlf: (o3) 4o 25 68.
Adr: Mosevang 2, Herslev, 4ooo Roskilde.

Stud.theol. Tove Villarsen.
Tartinisvej 12,2., 245o Kbhvn. SV. Tlf: (o1) 46 59 96.

Stud.theol. Susanne Fabritius de Tengnagel.
Fuglebakkevej 44,1., 2ooo Kbhvn. F.Tlf: (o1) 1o 2o 61.

Stud.mag. Birgitte Fabritius de Tengnagel.
Fuglebakkevej 44,1., 2ooo Kbhvn. F.Tlf: (o1) 1o 2o 61.

Hymnologiske Meddelelsers støttekreds:

Provst, teol.dr. Allan Arvastson
Universitetslektor, mag.art. Skirne Helg Bruland
Pastor Helge Dahn
Domprovst Richard Fangel
Biskop Johs. W. Jacobsen
Professor, dr.phil. Jens Peter Larsen
Pastor Anders Malling
Pastor Jørgen Michaelsen
Seminarieadjunkt, cand.theol. Kaj Mogensen
Pastor Jørgen Schultz
Pastor Erik Norman Svendsen
Pastor Harald Vilstrup